

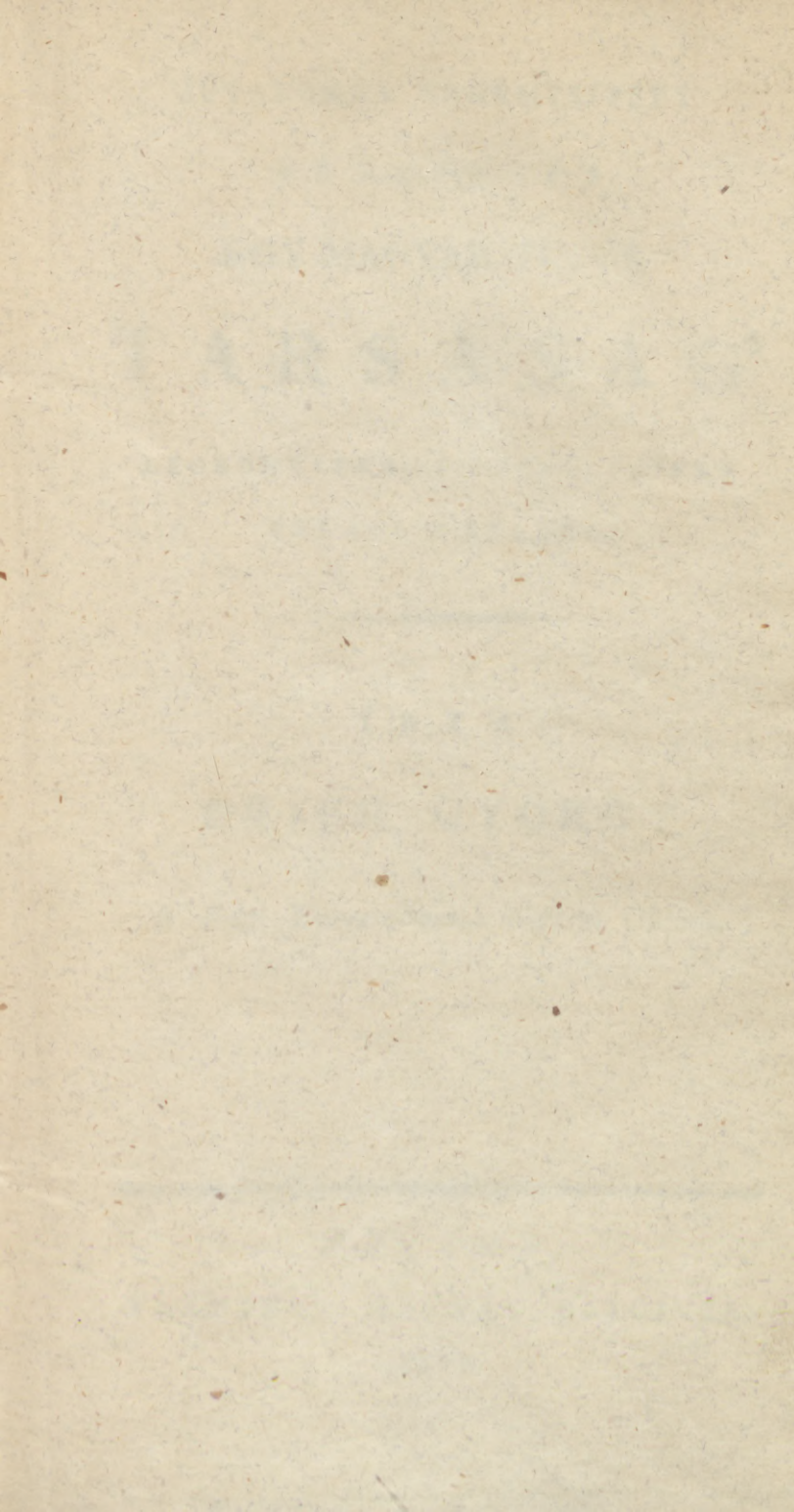
Bibliogr. O.

202.

Allegria di Foresta

Bibliogr. O.

202.

JUTALOMRA ÉRDEMESÍTETT

É R T E K E Z É S

EGY MAGYAR TUDÓS

T Á R S A S Á G'

LE GK Ö N N Y E B B, ' S L E G H É L Y E S E B B

F E L Á L L Í T Á S Á R Ó L.

Í R T A

F E J É R G Y Ö R G Y

A' P e s t i U n i v e r s i t á s n á l K i r á l y i O k t a t ó.

P E S T E N,

T R A T T N E R M Á T Y Á S' B E T Ü I V E L.

1809.

Nitimur non lucri, sed Patriae Amore.

Nem jutalom, nyereség, sem tündér fényre sovárgás

Élelzt minket; több: — óh HAZA a' te javad!!

M. ACADEMIA
KÖNYVTÁRA

G. TELEKIEK
ALAPÍTVÁNYA

E L Ö S Z Ö.

A Közjónak előmozdítására eltökélttel készségem bírt csupán arra, hogy „Egy Magyar Tudós Társaságnak legkönnyebb, 's legalkalmasabb felállítása“ iránt való gondolatimat kivallyam. Állításimat merő tündérségeken, 's válogatott elme-képeken nem építém, hanem a' valóságon: azon közös intézetekhez szabván t. i., mellyek Váczon, Budán 's a't. lábra kaphattak. A' reá kívántató költségekről gondoskodván, én is a' még el nem ajánlékozott Apáturságok' jószágira vetettem szememet, de igazságtalanságnak véltem lenni, a' végeit Ő Felségét, kegyesen uralkodó Koronás Fejedelmünket, legkevesebbé is kéngetni, ki önként, ama' Tudós, és tanító Szerzetnek fenntartására a' Székes-Fejérvári Kufztosság' jószágát méltóztatván fordítani, azon dicsőségért vetélkedik, mellyet az ő, 's a' mí Nagy Anyánk Mária Theresia, a' királyi Magyar Universitást megbirtokosítván, érdemlett magának. Azért ezen kívánva kívánt társaságot én a' Nemes Hazának erős, 's hathatós karjai közzé vetém egyenesen. A' két utolsó Ország-gyűlésekben kitűnt Nemzeti erőlködése melly igen meg-

örvendeztetett engem', hogy e' rendbéli bizo-
dalmam nem vólt helytelen!! E', 's más orszá-
gos, és tudománybeli változásokat, 's jele-
teket, ha számba nem vettem az az oka:
hogy e' javallásomat még múlt 1807. esztendő'
második böjthavának 24. napján kézhez adtam;
utóbb pedig semmi egyengetéssel se véhettem
ama' Tudós és Nagyérdemű Királyi Universitas'
Tagjai ellen, kik e' munkának becséről végez-
tenek. De ha e' jámbor szándék — valamint
már több ízbeli — fennakadna is; és ha nemes
és szerencsés Hazánk arra a' szerencsétlenségre
vólna is kiszánva, hogy minden természet'
ajándéki bőven és könnyen megteremvén, ter-
mékeny kebelében, csak a' közös tudomány-
beli intézetek ne fogamzhasanak meg — —
ollykor is ezen értekezés a' F. Cs. és Királyi
Fő Herczeg, Nádor-Ispányunknak örökös di-
csőségére fog szolgálni, a' ki arra okot adott;
's a' jövendő nyomdok méltán magasztalja a' M.
és N. Birodalombeli Gróf Szék-Teleki László
Urat, a' Királyi Táblának Báróját, Hazánk-
nak egygyik Fő Tudósát, ki e' jutalom-tétellel
nagy-lelkűségét megbizonyította; kimentti pedig
nyilván e' korbéli Tudósainkat, kiknek sze-
mélyében tizenhárman a' Magyar, Erdély, és
Német-országból kikeltek e' pályafutásra, hogy
a' Magyar Nemzetnek tökéletesebbítése nem
múlt ő rajtok. — Német-Kovácsiban 1808.
Mindszent Havának 30-dik napján.

A' Szerző.

BÉVEZETÉS.

§. 1.

HOGY már valahára Hazánkban is egy Tudós Társaság állíttassék fel: *) régen óhajtották ezt azon efzes, és jámbor férjfiak, kik annak köz boldogságáról szívesen gondoskodtak. Tudtomra ebben is amaz elfelejthetetlen érdemű Bessenyei György vólt az első, ki külömbféle magyar munkáival mintegy zárlót emelt hazai Literaturánk' kimiveltetésére. Ő az iránt való jámbor szándékát 1781. esztendőben előterjesztette. Követte 1784-ben T. Révay Miklós azon előadásával, mellyet F. II. József Császárnak ugyan e' végre benyújtott. De 1788—90. esztendőben, a' megfzögödött kívánság' természeté szerént, ezen óhajtás nagyobb lángokkal ütött ki. Ide szolgáltnak mint „ a' védelmezett Magyar-nyelv.“ Báróczy Sándor által; mint a' Magyar-nyelvnek a' Magyar Hazában való szükséges vóltáról, Gáti és Vedres Istvánoktól, íratott hazafiúi elmékedések; de leginkább a' Pannoniai Feniksz, mellyet a' valóban érdemes Decsi Sámuel hozott napfényre. Ennek némünémű kipótolására szán-

dékoskodtak Magyar Országban ugyan a' Kassai, Komáromi, és más egyéb kis Társaságok, melyeket néhány közjóra magokat feláldozó Hazafiak állítottak; Erdélyben pedig új próbát tett ez iránt a' Haza' felségés rendeihez való rajzotattában 1791. M. Aranka György.

*). Valamint a' magános Embereknek egy Nemzetté, egy Hazában, egygyesülése szükséges feltétele volt annak, valamit cultura alatt értünk, úgy az egyes Tudósoknak öfzvedolgozása szükséges annak tökéletesítésére. Ezen úttal haladta meg Európa földünk' minden egyéb tartományit; ez által hagyta egygyik Nemzet a' másikat maga utánn. A' culturának, a' mennyire csak lehet, közösnek kell lenni, és időről időre előbb mennie, hogy valamelly Nemzet azon szerencsésjének pólozára emelkedgyék, mellyre rendeltetett. Az Oskolai és Akadémiai oktatás erre elégtelen; ennek a' fundamentom- vetés tulajdon czéllya. Az Oskolai rámatól és feleslegségtől kimentvén a' közhasznú tudományokat; a' víta alól kiszabadítván az igazságokat; 's kivált rövid, és kellemetes előadással közölvén azokat, tehetni csupán szert a' köznépnek oktatására és kimivelésére; Condorcetnek kifejezése szerént. Ezekben áll pedig éppen a' Tudós Társaságoknak hívatallya. Az egyenlő tudományokban foglalatoskodó Férjfiak nem csak önnön béléátásikat nevelik az egymással való közösködésök, és kölcsönös vételkedésök által, hanem a' meghányagatás által gondolattyaikat bizonyos sajátsággal, tulajdonsággal is pecsételik; és minnyájoktól való megérthetődésre igyekezvén, olly nyilvánoságot szereznek előadássoknak, mellyet magánosan se hozzás tanulások, se mély elmélkedésök

által nem eszközölhettek volna. Ezeken kívül némelly különös theoriák, a' Filozófiában és természet tudományában, némelly históriai tárgyak, főzval olly tudományi dolgok, mellyek sokféle ágozottak, csak az illy Tudós Társaságok által fejlődhetnek ki, és fordíttathatnak a' Haza' jobb vóltára.

Le ciel, dans une nuit profonde,
 Se plait à nous cacher ses loix.
 Dieu crea les Sages
 Pour profiter de ses ouvrages.

ROUSS. ODES.

§ 2. De a' Magyar Tudós Társaságnak szüksége ezen utolsó másfél tizedben leginkább szembe tűnt. A' vizszás környülállások miatt arra vetődvén, hogy Fels. Jósef Császár uralkodásának utolsó esztendeiben serdülő Literaturánk ismét csökkenni látzatott; a' tudományoknak hazai nyelvüakön való közlése nehézséget szenvedett; mind az éleztő eszközök, mind a' közösködésre való eszközök megfogyatkoztván. *) Azért az egymást érő új találmányok, és a' tudományoknak előkelései, Hazánkban ki nem tudóttak, legalább méltán nem. A' termékeny elméknek gyümölcsei ki nem fejlődhettek; még az alkalmazosság is szükölködvén arra, hogy napfényre juthassanak. A' Parispápainak szótárja tökéletesebbülés nélkül, Mártony Üré pedig héjánosságokkal kéntelenítetett megjelenni. A' magyar Philologia nem hogy valamit nyert volna, hanem, a'

másokkal előre értekezhetésnek fogyatkozása miatt jobban megzavarodott; Grammatikánk, Orthographiánk kétesebb lön. Azon munkák is, melyek az üstökös tsilagókként az úgy rendeltetésnek kénntetéséből megjelentek, tsak vaktába tündöklöttek egünkön; nem lévén, ki azoknak mi-ben létét fejtegesse, és érdemeikre méltassa. Egy pár nagylelkű Hazafi hazai nyelvünknek alapottyát, kimiveltetése módgyát, és eszközeit akarván jutalom-tétel által kitudakozni: a' béekezett feleleteknek tulajdon érdeme bizonytalan maradt csak nem: az elégséges tekintettel felruházott Bírának nem léte miatt. Szóval annyira jutottunk: hogy néhány idegen nyelven írt folyó írás ütötte fel Hazánkban a' fejét; és Nemzeti Tudósainkkal egy, Pesti vásár alkalmatosságával kiadattatott, német kihírdetésből kénntelenítettünk megesmérkedni!! **)

*) A' kinek szüntelen alkalmatossága van gondolatnak másokkal közlésére, annak elég kézfetése is van a' gondolkodásra. A' ki helyes gondolattyáért azontúl mások' kedvtöltésével jutalmaztatik, és kinek oktalan gondolati egyre kigúnyoltatnak: ez által jobb megfontolására ingereltetik minden állításnak és szavainak, mint sem egy más, ki magára hagyatott. Csak a' Publikum' látószínén, csak a' Tudósok' társaságában, ébrefzetik az emberi értelem olly maga erőltetésére, hogy másoknál kívántató befolyást nyerjen. Garve. Versuche uiber verschied. Gegenst. III. Th. p. 17.

**) Celui, qui s' adonne aux Langues étrangères, et neglige la sienne, ressemble à un homme,

qui pour faire valoir le bien d' un autre, laisse le sien en friche. Génie Montesquieu.

§ 3. Örvedetes lön azért is ama' Jutalom kérdés, mellyel a' Hazai tudományoknak egy kedvellője és gyarapítója hathatósan kikérte a' tudós és nagy tapasztalású Férjfiaknak javallásait az iránt:

„ Micsoda intézet szerént lehetne Magyar Országban olly Tudós Társaságot legkönnyebben felállítani, és leghelyesebben elrendelni, a' melly nem csak a' Magyar-nyelvet, és literaturát gyarapítaná *) hanem a' külföldi tudós dolgoknak megkívántatható esméretit is az Országban a' Nemzet' javára elterjesztené? “

Bölcsen kívánta e' végre: hogy ezen intézetben értelmesen és fontosan előadattassék a' Társaságnak külső és belső alkotása; az ő tárgyai és foglalatossági; jövedelminek forrásai; az egész Orzággal, és az igazgató-székekkel öszvekapcsoltatása; az ő bővséges hasznú következései, 's a' t.

Illy fontos, és mezfze terjedő kérdésben, nem véttek nyilván vele, ha én is azoknak számbába bátorkodom elegendni, kik szoros kötelességöknek tarttyák javallásokat közleni; a' mélyen belátó, és előre el nem fogódott Bíráknak ítélete alá bocsátani az iránt való vélekedésöket; sőt az egész Haza előtt a' tudva lévő magyar tudós társaságért szót szólnani. Czikkelyenként felveszem tehát a' Kérdésnek ágazatit.

*) Hogy hazai Literaturánkat valósággal szükséges volna gyarapítani, leginkább kitészik, ha azt

más Nemzetekével öfzvevettyük. Svécziában, mellynek alig félannyi a' népessége, mint a' miénk, 34. könyvnyomtató-műhely van: 13. t. i. Stokholmban; 2. Gothenburgban, 19. más városokban, kettő a' vidéken. 27. újság kél ki benne, 's a' t. — Párisban csupán 450. a' könyvnyomtató, és áros. — Nagy Britanniában a' könyvekkel, képekkel, újságokkal, papirossal kereskedés 44. milliom foréntot hoz be; az újság csupán több mint négy milliom forént hasznót hajt. Nem szükség német-országot említenem.

I. C Z I K K E L Y.

A Magyar tudós Társaság' külső alkotása.

§ 4. Hogy a' tudós Társaságok között legnevezetesebbek a' Londoni, Párisi, Berlini, Pétervári, Svécziái, Bononiai, bizonyos; méltán tünnek tehát ezek minnyajoknak szemeibe, valakik a' M. t. Társaságnak külső alkottatásáról értekeztek. Ezeknek példájára nézve mint T. Decsi Sámuel, mint T. Révay Miklós azért esedeztek, hogy egy fő helyre gyűjtessenek öfzve néhány munkás tagok, kikkel egyesülve legyenek számos tiszteletbéli, és levelező társok is, egy fő, vagy védelmező alatt, az ezekhez tartozandókkal egygyütt; és e' végre kívántató költségeknek megfizérése végett. A' M. t. Társaságnak külső alkottatását állíták t. i. ennek székében; a' rend szerént és rendkívül való tagokban; a' védelmezőben, az ezekhez tartozandókkal egygyütt, és a' kívántató költség' meglétében. Ezeket szükség tehát nekünk is rendre tekintetbe vennünk.

§ 5. Minden tudós Társaság' tagjai gyakran öszve szoktak gyűlni az ő rendeltetésekhez képest: így tehát szükségképpen valamely helyen széköknek kell lenni. A' franczia tudós Társaság Párisban, az Angliai Londonban, a' Prufziai Berlinben, a' Svécziai Stokholmban, a' Rufziai Pétervárbán emelt magának széket. Ezekre nézve a' mi Íróink is egygyik fő városunkba helyeztették azt: Decsi ugyan Budára; Révay pedig Pestre vagy Budára. De annak székrét inkább Pestre szükség vólna határozni, e' következő okokra nézve: 1) mivel ennek dífze — a' fő tudományoknak, 's a' királyi és nemzeti Bibliothekának, lakhelye lévén, azt nyilván magával hozza, hogy azon tudós társaság is, mellynek ezekre támaszkodnia, ezekkel élnie kell, itt tarttsa székrét. 2) a' törvénykedő, vásári és kereskedő foglalatosságok miatt; Pest leginkább 's legtöbb Honnyainktól, és Külföldiektől meglátogatgattván, legalkalmasabb a' közösülésre. 3) Mivel itt a' magyar könyvekkel való kereskedés leghamarább lábra állhat. 4) 'S itt legtöbb tudós újságokra és tudósításokra tehetni szert, mellyek nélkül egy tudós Társaság el nem lehet. 5) Semmi gát se látszik ezen választásnak úttyát állani.

§ 6. A' rendszerént való tagokon épülvén, mint némelly talpköveken azon tudós Társaság, melly az előadásban forog; ezeknek öszveszerzésére kívánhatni tehát Nemes Hazánkunk leginkább szerencsét. 'S ezért az idegen tudós Társaságokra nézve ismét mint Decsi, mint Révay,

azért esedeztek, hogy számos gyökeres tudományú férfiak illendő fizetéssel, melly a' Pesti Universitásban hivataloskodókénál alább való ne lenne, telepítesse nek le. Decsi ugyan 30. gyökeres tudományú, és jó magyar nyelvű férfiaknak kihívattatását sürgette, Révay legalább húszonnégycét. Mivel ezek végbe nem mehettek: nem int-e a' tapasztalás? hogy a' M. t. Társaság' felállítását ezen feltételekhez ne kössük! Maga Révay előre látván az akadályokat; annyi férfiaknak t.i. illendő jutalommal való kielégítését; és mivel az egész Hazának ölében elfzéledt, és tizteskedő Tudósokat alig lehetne ennyi számmal állapottoknak elhagyására 's t. e' f. bírni: tizenkettőre szállította alá a' Pesten maradandó rendszerént való tagoknak számát. Vallyon azolta az emberi elme, Hazánk' sorsa, 's a' t. megváltozott-e? Vagy: van-e nyomos reménységünk, hogy töstént, egy könnyen, megváltozzék??!

§ 7. Azért nékem úgy látszik ezen intézetnek feltett czéllýára könnyebben eljuthatni ez által, ha nem kénytettyük — kivált elejntén — olly számmal tudós Hazánkfiainak egy helyen való letelepedését. Hiszem ama' Párisi tudós Társaságnak se vóltak elejntén annyi tagjai; 9—12. vóltak, kik azt szerzették Párisnak külömbféle részeiben lakván. *) Az ő rendeltetésökre, 's azon terhekre nézve, mellyek bajnoki válláikra rakattatni fognak, számok húszonnégynél kevesebb nem lehet; de elég ha nyolczan fognak tartózkodni belölök Pesten, Budán, és ezen fő-

Városoknak vidékeiben olly szomszédságban, hogy több ízben is, — a' hányzor t. i. a' Társaság' ügye megkívánándgya — sulyos költségeskedés nélkül megjelenhessenek; ilyen nyilván az egy napi vagy 6. mértföldnyi járó föld. Ezt feltévén, nem kívánunk-e lehetetlenséget? Valóban nem. Olly mély tisztelettel viseltetem én kivált a' Királyi Universitásnak tagjai, a' nemzeti könyvház' gondviselői, és a' Pesti és Budai Gymnasiumok' oktatói iránt, hogy közülök időről időre vállalkoznak annyian, kik e' számot Hazánk' javára bétöltik. Azon kívül számot tarthatni *a)* T. Piaristákra is, kik itt lakoznak, annál bizonyosabban, hogy ezen becses szándékát megtudván a' Hazának, a' tudós Szerzet Pestre fogja vonni a' legalkalmasabb tagjait. *b)* Számot tarthatni mint a' két Evang. és reform. Vallásnak kiválasztatott Prédikátorira is; *c)* azon érdemes Férjfiakra, kik itt hivatalból, vagy önként tartózkodnak. *d)* Vác, Esztergom, Fejérvár, — adgyuk hozzá Kecskemétet is — s ezeknek környékeik, olly kilátással bíztatnak, hogy a' feltett nyolcz számú rendszerént való tagok akadnak minden bizonyal. — Se ez által egy szikrát se veszt a' M. t. Társaság' jobb vólta, ha minnyájan a' rendszerént való tagok Pesten nem laknak is. A' fővárosokban csak az elmének apróbb szüleményei, mellyeknek legfőbb érdeme a' jó ízlés, és tetfzetőség, díszlenek legszerencsésebben; a' költeményes elmének, és az igazságot nyomozó észnek nagyobb és jelesebb munkái gyakorta sokkal na-

gyobb tökéletességre jutnak a' fővárosoktól, 's a' nagy világtól távúl, 's azoknak szerzői a' magános élet nyugodalmával többet nyernek, mintsem a' mennyit a' tudós társalkodásnak, 's a' segítő eszközöknek szüke miatt vesztenek: tudós Garve Chri: észrevétele szerént. **)

*) Pelisson Histoire de l' Academie Francoise.

**) Vermischte Aufsätze von Christian Garve Th. I.
p. 254.

§ 8. Legkönnyebben czélunkat érjük 2-fzor: ha mi nem köttyük társaságunkat ahhoz, hogy, mindegygyik rendszerént való tagnak 1000—1200-ig, öfzveséggel 17—24,000 forintok járjanak. Ez vólt fő és legnagyobb köfszál, mellyben Hazánkfiainak jámbor szándéka hajótörést szenvedett. Távúl légyen, hogy evvel kissebbíteni akarjam dicsőségesen uralkodó Koronás Fejünknek, 's kegyesen rólunk gondoskodó Nádor-Ispányunknak nagylelkűségét; kivált pedig Hazánkknak illy drága áldozatra való készséget; hogy tőlök illy, 's más kívántató költségeknek megszerzése ki ne teljen. Távúl légyen! — I. Péter Rufz Császár, I. Fridrik Prussiai Király, sőt az Anhalti Fejedelem Lajos, illy közhasznú szerzeményekre kerülvén a' dolog, a' költséget nem kéméllették: hogysis tagadhatnánk meg e' vetelkedést a' szeretetünkre uralkodó I. Ferencz koronás Fejünktől? *) Verulami Bacó, Colbert, **) Richelieu, Leibnitz Hazájokban csupa Kancelariusi, vagy más fő tífztséggel bírván, illy dicső

ízerzeményekkel örökösíthették nevöket: mi ki nem telhet tehát a' mi kedves József Nádor Ispányunktól, ki fényes hivatalya mellett Fejedelmi vérünk is egyetemben?! Dicső Nemzetünknek készségéről is igen hízelkedőleg gondolkodom én. — — Csak ezt az egygyet kérem, méltó tekintetbe vetetni: míg ezen felséges fundátziók végbemennek, azon szerencsétlenség érheti Hazánkat, mellyre eddig vólt kifzánva, eltelik ismét egy idő; másfél tized; vagy még több is!

*) A' mind eddig dicsőségesen uralkodó György, Nagy Britanniái Király, Hannovera' tartományának önnön magáéból 1804. Esztendőben 80,000 tallért ajándékozott a' tudományos tárgyokra.

***) *Toi, dans le second rang le premier des humains,
Colbert, c' est sur tes pas, que l' heureuse
abondance,*

*Fille de tes travaux, vient enrichir la France;
Bienfaiteur de ce peuple ardent a' t' outrager,
En le rendant heureux tu sauras te venger — — —*

VOLT. HENRIADE. Ch. 7.

§. 9. Azért a' mi M. t. Társaságunk' rendszereént való tagjai csupa hazai szeretetből, és dicsőségre való vágyódásból, állyanak öszve. — *Nitrimur non lucri, sed Patriae amore* — Eddig is ez vólt Litteraturánk' mezején való pályafutásunknak külömböztető jegye. Ez alatt léptek elő ama dicső bajtársaink, kiknek emlékezetét fennmarasztotta érdemes Horányi Elek. Nem a' fizetés, nem a' jutalom, nem a' Nagygyaink' megkülömböztetése, hanem egyedül csak a' közha-

szonak keresése, és a' Hazafzeretet gerjeszté
 őket. Nincs példánk reá, hogy — — nem mon-
 dom — valamelly Hazánkfia írásai által meg-
 gazdagodott, vagy megbirtokosúlt volna, mint
 ama Ferney Filosofus, Bayle, Diderot, Nicolai
 's a' t.: hanem ki csak munkáinak méltó gyü-
 mölcsét is szedte volna. *) Mindazáltal meg nem
 szüntek Tudósaink a' Hazának szolgálni: ezen
 dicső, ezen szívét magasztaló, ösvénytől elál-
 lyunk-e? — elállhatunk-e bizonytalannyában?
 senki ellent ne álljon itt nékem e' vádlással: hogy
 az illy ingyen való magok-elfzánása Tudósaink-
 tól ki nem telhető; mert alacson gondolkodásá-
 val szörnyen vét ellenök, és a' tapasztalás is
 megczáfolja őket. Nem-de a' Kassai kis Társaság
 nőttön nőtt az illy csupán Hazafzeretéből, és
 ditsőség' keresésből egygyütt munkálkodó társak-
 kal? Nemde a' Komáromi és Erdélyi Társaságok
 is illy dicső magok elfzánásából vetették vállai-
 kat a' társaságnak súlyos terhe alá? 's a' t. Erre
 eltökéltették sőt végre azok is magokat, kik
 többször tiszteelt Révay Miklós' szövetségében a'
 F. M. Helytartói Tanácshoz esdeklésöket benyúj-
 tották. Ha csak a' Felséges helyről egygyetlen
 egy intés terjed ki Hazánkba e' végre, olly ké-
 fzen és serényen kezet csapnak Tudósaink azon-
 tül, mint Vitézeink a' Haza védelmére. — De
 ha a' külföldre tekintünk is, nem találjuk ezt
 példa nélkül valónak. Egynehány nagyra termett
 Lelkek 1743. eszt. Lipsiában, társaságot formál-
 ván, minden munkáikat egymással közlötték 's a' t.

minden

minden alkudt bér nélkül. Ez a Társaság azonban epochát csinált német országban.

*) L. Magyar Museum I. kötet XVII. I. Posselt német országban halála után 80. ezernyi értéket hagyott maradékira, mellyeket tudós munkái által gyűjtött.

§ 10. Minden tudós Társaságnak megvannak az ő rendkívül való tagjai; azért Hazánkfiak is, kik a' M.t. Társaságról véleményyöket közlötték, ezeknek méltó helyet rendeltek annak külső alkottatásában. Tehát ezen újonnan előforduló intézetnek épületére is szükség őket számba venni. Nem is látok semmi nehézséget, melly ellenök szegezhetné magát. Rendkívül kétféleképpen munkálkodhatni a' Társaságnak jobb-voltára: vagy a' tekintet, javallás, és a' pénzbéli segedelem; vagy némünémű munkák által is. Illyenek a' Nagyságok, Uraságok, és a' Társasággal jótevösködö Hazafiak mindenek előtt. Illyenek még az olly felderült eszű Hazafiak is, kik a' rendszerént való tagoknak számába bém férvén, azonban a' Társaság' czéllýára dolgoznak, és tehetségök szerént a' feltett jónak elérésére segítségül vagynak. Azért a' rendkívül való Tagok is két karra oszolnak: az elsők tiszteletbéli tagoknak, a' másikkak Levelezö tagoknak, nevével dicsöíttetnek. Ezek akár hol lakozzanak bár, érdemet vetnek valóban lakhelyeikre; se határ közé nem köthetni a' számokat, bár olly bőven legyenek mint a' fűfál.

§ 11. Tudva való az is, hogy minden Társaságnak van tulajdon Védelmeszője, Igazgatója, és Titoknokja is. Az első ád annak dífzt, te-kéntetet, és bátorságot; a' második az előfor-dultt tárgyokat a' Társaság' czellyához képest el-intézi, a' foglalatosságokat elrendeli; a' tagokat hivatalyokra bírja. A' Titoknok azonnak vég-zéseit, értekezéseit feljegyzi; a' tagokkal leve-lez; a' Társasághoz béküldettett darabokat öfzyefzedi. Ezen fényes és fontos hivatalok nél-kül azon intézet is, mellynek óhajtásából dol-gozunk, hasonló vólna egy hajóhoz, melly kor-mányos nélkül a' vizekre akar röpülni.

§ 12. Minden tudós Társaságnak van még könyves, és természetbéli gyűjteménnye, tulaj-don épülete, könyvnyomtató-műhelye, és szol-gálattya: u. m. számtartója, gazdája 's a' t. Erre vágyódtak azon érdemes Tudósok is, kik Ha-zánkban e' közhasznú intézetről szorgoskodtak. De e' vólt a' második akadály, mellybe a' fel-séges végzés fzerént (1790. Nro 19. 837, és 22,586) ütköztenek. — Azért mí is itt fzejük-e vak-merően nyakunkat? Ezen veszfélynek tegyük-e ki magunkat? Minémü kilátásra nézve vallyon?? — De örvendgyünk! ezen kéntetésre nincs is miért fakadnunk. A' gondviselés bizonnyal ügyel, va-lamint Hazánkra, úgy Literaturánkra is. Ama halhatatlan nevü G. Széchényi Ö Excellentiájá-nak Bibliothekája, ki tetemes áldozatival ama Hazájokért élőhaló Angolokat példa nélkül kö-vette, sokat segíté rajtunk; és nem sikeretlen

reményünk, hogy a' dicsőségre, és Haza bóldogítására vágyódó Hazafiak azt idővel elősegíteni és gyarapítani is fogják. Már is Márczipányi István belső titkos Tanácsos; M. Rhédey Lajos ezerekes, és F. M. L. Ott kiléptek e' dicső pályára, hogy másokat ne említsek. Hafzonvehető e' felett a' Királyi Universitásnak mindegygyik gyűjteménye is: mivel közhafzonra intéztetett. — A' költséges épületet se tartom én általlyában szükségesnek: az érdeemes Királyi Universitásról, — mellyel ezen M. t. Társaságnak legjobb egygyetértésben kell lennie, feltehetni azt méltán, mivel azon egy célra törekedik mindenike, csak az ösvény különbözö, hogy annak néhány közös gyülekezetre valamellyik Száláját tisztességesen által fogja engedni. *) — A' könyvnyomtató műhelyről nem különbben gondolkodom én: ha ennek szerzése terhesnek, gondviselése bajosnak, és hafználása gyanúsnak tetfzett, és tetfzhetik, mindennemü hafzonvételének ellenére is a' M. t. Társaság ellehet nála nélkül azon könyvnyomtató-műhelyekre nézve, mellyek Pesten, Budán izzadnak. — Mindezekből, és a' még következendökből végre a' fzolgalatról is kihozást tehetni.

*) Múltt század' elején ama nevezetes lohites kávéház volt, hol Addison, Pope, Swift, és több nagy elmék öfzvegyültenek, és magokat kölcsönösen formálták Londonban.

§ 13. A' Társaságoknak külső alkottatását béfejezi: a' reájok kívántató költségnek megléte. Nem áll a' világon semmi társaság is, mellyre semmi költség se kívántassék: azért a' mi M. t. Társaságunk se lehet el mindennémű költség nélkül. De ezt legalább 1600. foréntokra határozhatni meg esztendőnként. Ugyhogy ezekből esztendőnként mindenekelőtt 600. foréntokat szánunk jutalom-kérdésekre; felét ugyan a' magokat megkülömböztető Íróknak jutalmára; felét pedig munkájoknak bényomtatására. Minden palérozott Nemzeteknél a' Tudományok Előmozdítóji eleitől fogva ezen ösztön által serkengeték, 's serkengetik az elméket. Az Európai tudós Társaságok esztendőnként szoktak egy vagy más kérdés' megfejtésére jutalmat tenni. *) 'S ellehet nagyítás nélkül mondani, hogy ezen tiszteességes vetélkedés, melly az efféle jutalom által felébreztetik, szinte annyit tesz a' tudományoknak kiterjesztésére és virágoztatására, mint magok az Akademiák. Mert mi adhat nagyobb kedvet és erőt a' nagyra vágyó léleknek a' munkára, mint az a' reménység, a' mellynek fejébe dolgozik, hogy munkájával, ha szerencsés leend, az egész Hazában tekintetet és becsületet érdemel mindenek előtt, valakik az ő általa munkába vett tárgyat valamelly fontosságra méltatják. De valóban sokszor a' jutalomnak kívánsága is nyomos magában, és alkalmas ösztön arra, hogy a' Tudós idejét és erejét egy bizonyos munkára fordítsa. — A' meghatározott sum-

mából 500. foréntokat szánnyunk esztendőnként ezen M. t. Társaság' elegyes munkáinak darabonként való kinyomtattására. Az illy tudós folyóírások a' nyelv' kimiveltetésének, 's a' tudományok' gyarapításának leghathatósabb eszközi közé számiáltathatnak. Időről időre jelenvén meg jobban kelletik magokat újságokkal; darabonként közöltetvén könnyebben megszerezhetők; következendöképpen sokakkal közölhetik valamint a' benne foglalt dolgokat, úgy a' nyelven tett csinosítást, és tökéletesítést is. Lebecsátkozván a' tudakozódzó községnek értelméhez, szükségképpen nagyobb értelmességet adnak a' nyelvnek, a' tudományoknak meg nagyobb közhasznúságot. Mi lehetne alkalmasab a' tudatlanoknak tanítására, a' hivalkodó szép elméknek felserkentésére, a' nagy jeles elméknek nagyobbakra való élesztésére; a' gyakorlatlan Íróknak elkészítésére 's t. e' f. mint ezen munka? Mellyben időről időre közöltetnének mint a' hasznos találmányok, mint a' tudományi előkelések, mint a' jutalom-kérdések, legdicséretesb feleletek, az új leghelyesebb, 's leghasznosabb Könyvek; mint a' szorgalmatos és józan Kritika által minden úton nyomon felfedeztetnének az írásmódgyában, és a' nyelvvel-élésben való tökéletességek, és héjánosságok, 's a' t. — A' még fennlévő ötfüz foréntokat pedig szánnyuk a' M. t. Társaság' Titoknokjának. Ha akadna is dicső Nemzetünkben olly, ki ezen legfontosabb hivatálnak terhét, a' Levelezést, feljegyzést 's a' t.

§ 11. magára vállalná ingyen is: de még is igazságtalan, és nemzeti méltóságunkkal ellenkező dolog volna, ezt valakitől minden költség' visszaterítés nélkül kívánni, és elfogadni. — Így eshetne meg, a' mint mondám, a' legalább való költségnek felosztása; ha ez bizonyos nagyobb számra emelkedne, nyilván a' kijegyzett summákat is nagyobbítani, sőt duplázni is méltó volna.

*) Ezen jutalom-kérdések közül hadd említsek némelyeket. Mindenek előtt azokat, melyek Mórva Országban tétettek: mivel ezek minket leginkább vetélkedtethetnek: 1. Welche Gegenstände, die zu bereicherung der KK. Staaten, durch Landwirtschaft, Manufakturen, Handel, Bergbau, und Industrie uiberhaupt beytragen können, verdienen vorzüglich durch Preisschriften beleuchtet zu werden? (Preis 100. Dukaten im Golde) 2. Was ist zur vervollkommung der in den KK. Staaten schon vorhandenen menschenfreundlichen Anstalten noch erforderlich? und was für gemeinnützige Anstalten sollten noch in jedem Lande der KK. Staaten zum Wohl der Menschheit errichtet werden? Was würde zu ihrer Gründung erfordert? Und wodurch diese erleuchtet? (Preis 100. 50. Duk. im Golde.) 3. Wie kan, bei Kindern schon, das moralische Gefühl überhaupt gewecket, wie dasselbige besonders zu sanften, humanen, liebreichen, und wohlthätigen Gesinnungen gegen Menschen, und Thiere auf eine rechte anschauliche, und sinliche Weise veredelt werden? durch welche, überall leicht, und ohne grosse Kosten anwendbare, an sich reizende, daurende Mittel kan dies am wirksamsten hervor gebracht werden? (Preis 50—25. 12. Duk. im Golde.) 4. Welche gefährliche, und

doch unumgänglich nöthige Arbeiten giebt es, bei denen noch Gefahr-abwendende, oder erleichternde Anstalten vermifst werden? Giebt es dergleichen neuere Verwahrungsmittel, die bei uns noch größtentheils unbekannt, oder doch nicht allgemein im Gebrauche sind? und worin bestehen sie? (Pr. 50. Duk. im Golde.) 5. Welche für die Menschheit wichtigen Gegenstände sind durch Preisfragen in allen cultiwirten Ländern erörtert? wann? und von wem? 's'a't. — A' Hazai Társaság Londonban 1805. e' jutalmakat tette ki: 19. kérdéseket a' szép tudományokból és mesterségekből. 10. a' Mechanikából. 8. a' Gazdaság' tudományából. 4. a' Kémiából. 3. a' Kereskedés' dolgában. 2. a' Kéziművek iránt. — A' Berlini tudós Társaság nem régiben ezen kérdéseket tette jutalomra ki: Uiber den Zustand der redenden, und zeichnenden Künste im Mittelalter. (Pr. 100. Dukaten. — Uiber die Schiefe der Ekliptik, (Pr. 150. Duk.) Woher kommt es, daß man die Civilisirung (civilisation) des menschlichen Geschlechts nur im Orient findet, und daß man bei allen in Abendlande, und auf Inseln des Südmeers gemachter Entdeckungen kaum eine Spur der Civilisirung antrifft? (Pr. 50. Louisdors.) Ki ne emlékezzék ama jeles kérdésre is: minémű valóságos előmenetelt nyert a' Philosophia egy Lajbnitz és Wolf idejitol fogva?! — Parisban nem rég feleltek e' jutalom kérdésre: Quel est pour les femmes le genre d' education le plus propre, à faire le bonheur des hommes en societè? — Leiptzigben kérette-tett: Ein Lesebuch uiber die gesammt Grundsätze der Landwirtschaft, und der damit verbundenen Hilfswissenschaften zum Gebrauch der Landschulen (Pr. 10. Fridr. dor.) A' Prágai tudós Társaság: Durch welche Mittel, und Wege

können die manigfaltigen Verfälschungen sämtlicher Lebensmittel außerhalb der gesetzlichen Untersuchung aufgehoben, oder doch vermindert werden?? (Pr. 500. fl. és 400. a' nyomtatványokból. 's a' t.

II. C Z I K K E L Y.

A' Magyar tudós Társaság' belső alkottatása.

§ 14. A' Társaságoknak előmenetele, boldogsága, és állandósága, az ő belső bölcs alkottatásoktól függ leginkább: a' hol ez héjános, múlandóságnak és veszedelemnek tétettettek azok ki, ha bár a' közfalon épültek is. Fő dolog tehát, az óhajításban lévő M. t. 'Társaság' intézetében is az olly belső alkottatás, melly nem csak a' 'Társaság' czéllyához, hanem az időnek, környülállásoknak, kívántatásihoz is szabva legyen. Ide tartozik a' társoknak választása, a' feltett czélhoz képest munkásságban tartása, vagy is: a' gyűlések, az ő ösztönöztetések, és némelly főtörvényekhez köttetésök. Szóllyunk mindenekelőtt a' Tagoknak választásáról; jelesen a' Védelmezőjéről, és az Elölülőjéről.

§ 15. Egyéb Nemzeteknek, kik hasonló tudós Társaságokkal dicsekszenek, példájára a' mí nemes szabad Nemzetünk is minden alkalmazással fiai által úgy nyilatkoztatta ki kívánságát, hogy ezen fényes hívatallal egygyik Fejedelmi Fő Herczeg tiszteltessék meg. 'S valóban méltán: mert a' Védelmezőnek és Elölülőnek rendeltetéséhez képest ollyannak kell lenni, ki Nem-

zetünknek és nyelvünknek becsülésén kívül mint születésére, mint méltóságára, mint hatalmára nézve, díszére és hasznára lehessen a' tudós Társaságnak; ollynak, kire nézve mások is, még a' Fejedelmi vértiek se átallyák nyelvünknek tanulását; 's a' ki ezen Társaságot nem csak a' polgári igazgatással, hanem Koronás fejünkkel is, öfzvekapcsolná személyével; és az abba való kívánkozást akárkiben is serkengethetné. Ezen tulajdonságokat senkiben annyira fel nem találjuk, mint Ő Császári Királyi Fő Herczegségében JÓSEFBEN Hazánk' Nádor Ispányában. *) Annakokáért Őnéki esedezzünk mély főhajtással, hogy felállítandó M. t. Társaságunk' oltalmát vállalja fel; helyheztesse azt bé kegyesen Hazánkba, és apolgassa csecsemő korában. Hogyha megnyerendgyük ezen Fejedelmi Nádor Ispányunkat, véghetetlen hasznot fogunk Nemzetünknek, és a' közjónak szerzeni. Néki, mint Császári Királyi Fő Herczegnek elegendő tehetsége lévén ezen jó szándéknak bóldogítására, és Társaságunknak mindennémű gyanútól, kisebbítéstől, és üldöztetéstől — mellyektől méltán tarthatunk — megmentetésére, 's a' t.

*) Hazafiúi öröm JÓSEF Nádor Ispán Ő Császári Királyi Fő Herczegsége azon szavain, hogy Magyarúl jól ért.

Hogy Magyarúl értesz, azt Te magad mondád,

'S bátorságot ezen versekre e' szódád!

Dicső szó vólt! — tartsd meg nyelvünket kedvedben,

'S élefd fel andalgó Múzsánk' kebeledben!

Engedd e' nagy szónak hirdetője legyek,
 'S erről Nemzetemnél bizonytságot tegyek!
 Édes érzés! szádban nyelvünket tisztelni,
 'S illy nagy Hazafiban becsünkct emelni.

G. TELEKY LÁSZLÓ.

§ 16. Ezzel nem szándékunk nekünk ezen Felsőségnek dicsőültt vállaira új terhet rakni; az ő orfzágos gondgyait megosztani: nem. Kérnénk mély hódolással, hogy fényes személlýének helytartójává egyvalakit, kit bölcsen alkalmazatosnak, érdemesnek ítélt, a' F. Királyi M. helytartói tanácsból kivenni, és arra méltatni méltóztassék, hogy Ő ezen M. t. Társaság' közgyűlésiben előforduló értekezéseknek tanúja, 's azoknak a' fő polgári Kormánynál béjelentője legyen egy ezrtendeig, vagy tovább is. Ez a' N. Tanácsos Uraknak minden tetemes terheltetése nélkül végbemehetne. Legfellyebb is, ha azt kívánhatnók az egész Hazának képeben Ő Császári Királyi Fő Herczagségétől, hogy magasztaltt személlýével vagy egyszer a' M. t. Társaság' közgyűlését dicsőítse meg, vagy annak jelesebb tagjait udvarlására kegyesen fogadgya el.

§ 17. A' mi a' rendszerént való Tagoknak válaftzását illeti: ezeken fordúlván meg a' Társaságnak gondgya; ezektől függvén annak haszna, becse, kelete 's a' t. ezeket mindétig ugyan; de leginkább elejéntén megválogatással, és csupán érdem és tehetség tekintetből szükség vólna ki-

fzemelni: ne hogy az Ország reménységében megcsalattassék; a' közjóra szántt áldozatok el-pazaroltassanak. *) A' válogatásban pedig számba kellene venni, hogy a' Tag 1-ben józan erkölcsű, békeség-szerető, munkás, és a' Haza' szolgálatyára magát elfszánt légyen. 2-szor. Hogy a' tudományokban és szép mesterségekben jártas és okosútt légyen. 3-szor. Hogy mindenek előtt hazai nyelvünket gyökeresen tudgya; az Európai tudós Nyelvekből is legalább kettőt jól értsen. 4-szer. Hogy érett józan itélettel, jó és finom ízléssel bírjon. 5-ször. Hogy tudós munkája által bizonyos hírt és nevet szerzett légyen magának. — Ezeket, hogy igen meszfze ne terjedjek, itt bővebben nem fejtegettem; bővebben kifejezte magát ezekről Révay Miklós említett munkájának 25. l. — Közönségesen azon is kellene lenni: 1) Hogy közöttök legyenek Országunknak minden kerületéből és az Erdélyi Fejedelemségből is, a' mennyire kitelhető: 2) mindenik Religióból. Ezeket magával hozván a' Társaság' tárgya és jobb vólta is.

*) Es ist sicher, dafs durch diese collegialische Be-treibung der Geschäfte, wenn sie rechter Art ist, Fähigkeiten, und Tugenden geübt werden, die sonst keine so ausgezeichnete Anwendung finden. Nacheiferung ohne Neid, Beweise gegenseitiger Achtung ohne Schmeicheley, Freymüthigkeit in Behauptung seiner Meinung, und in Widerlegung der bey andern entdeckten Irrthümer — ohne Hartnäckigkeit, und Rechthaberey — — das sind Charactere eines würdigen Collegen und es sind

Eigenschaften, die sich schwerlich anderswo so gut üben, und so leicht erlangen lassen. — Doch, um diese Vortheile zu erhalten, muß Gesetz und Gewohnheit, und eine gute Wahl der Glieder, die Ordnung in den Collegialischen Geschäften festhalten, und die Führung desselben beleben. Je gleicher an Fähigkeit, und Wissenschaft, und Eifer für ihr Geschäft sie sind: desto genauer vereinigen sie sich, desto mehr bilden sie sich wechselweise. Es muß Gesetz und Sitte seyn, daß auf die Vorträge des jedesmahl redenden von allen gehörige Aufmerksamkeit gewandt wird. Jeder muß in der Sorgfalt seiner Ausarbeitungen die Achtung beweisen, welche er für das Auditorium hat, dem er dieselben vorlegen soll. Garve Vers. IV. Th. p. 129.

§ 18. Senki ezek ellen avval ki ne keljen, hogy illy M. t. Társaságra termett 24. Hazafiakat hol találni? Mert Nemzetünknek dicsőségére számosak az olly gyökeres tudományú, több tudós nyelveket értő, és buzgó Férjfiak, kik az álló csillagokként csak tartományokban tündöklenek, 's az idegen fény, vagy távullételek az oka, hogy eléggé fzembe nem tűnnek; közelítettessük csak őket egünkhöz, fzedgyük őket öfzve, nyilván napfényre derítik Hazánkat, azon fellegen is, melly kilátásunkat fedi, keresztül hatnak. Mindenek előtt élnek még számosan azon érdemes Hazafiakból máinapiglan, kik 17. efsztendeje boldogultt Révay Miklóssal e' végre kezet fogtanak; és a' F. K. Helytartói Tanács elejbe terjesztették nevöket, és készségöket. Tudtomra illyenek: Bacsányi János. Bárány Péter. Benke Mihály.

Bolla Márton. Csepán István. Decsi Sámuel. Dugoniçs András. Fábchich József. Göböl Gáspár. Gyöngyösi János. Horváth. Ádám. Komjáti Ábrahám. Kovásznyai Sándor. Kovács Ferencz. Kreszkay Imre. Mátyús István. Milefz József. Nagyváti János. Novák István. Rajnis József. Rozgonyi József. Sinai Kristóf. Szabó Dávid, Baróthról. Tolnay Sándor. Tóth Farkas. Versegly Ferencz. Virág Benedek. Öri Fülöp. Ezek mostanában is fogják érett itéletökkel, bölcs tanácsokkal, sőt hasznos munkáikkal is a' közjót előmozdítani. Kik Hazánknak ugyan kárvallására, de dicsőségesen e' vetél-színről kiléptek, azoknak nyomdokiba léptenek, és helyöket betölteni igyekeznek nem külömben számosak; ezek közül tudtomra jelesebbek: Alaxai József Györi megyében Pap; Andrád Sámuel orvos Erdélyben. Asboth János Prof. Keszthelyen. Ballja Sámuel Assessor. Balla Imre Pred. Erdélyben. Bátori Gábor Pred. Pesten. Basa István Prof. Marosvásárhelyen. Bene Ferencz Prof. a' Pesti Universitásnál. Benkő Ferencz Prof. Enyeden. Benkő József Pred. Köz-Ajtán. Benkő Sámuel orvos Miskolczon. Beregfzázi Pál Prof. Sáros Patakon. Berta György Prof. Győrött. Bessenyei Sándor, Bolla Márton Prof. Vácson. Budai Esaiás Prof. Debreczenben. Csanki Gábor Piarista. Csepcsányi Gábor Magyar-nyelv Prof. Cserey József Nagy-Ajtáról Prof. Szebenben. Csergics Simon Pléb. Dombi Mihály Piarista. Döme Károly Isai Pléb. Édes Gergely Préd. Endrödy János Piarista. Fá-

bián József Préd. Farkas Lajos Piarista. Farkas Károly. Fejér György Kovácsi Pléb. Gáti István Prof. N. Szigetben. Göböl Gáspár Préd. Gorove László. Gubernáth Antal M. nyelv Prof. Görch Illés Fiskális. Gyarmathi Sámuel Rektor Erdélyben. Hári Péter Rektor N. Szigetben. Hegyi József Piarista. Horváth József Piarista. Horváth Sámuel Pred. Kács István Pléb. Kelle Leopold Piarista. Kiss János Pred. Kiss József orvos. Kovács Mihály orvos. Kovács Antal Pléb. Kopácsi József Prof. Veszprémben. Kömlei János Dékán. Kövi Elek Professor Sáros Patakon. Kulcsár István Hazai Tud. Írója. Márton József Bécsben. Márton István Prof. Pápan. Miller Ferdinánd Biblio. Molnár János Prof. Kolosváratt. Murányi Ignácz Piarista. Nagy Ferencz Prof. Sáros Patakon. Nagy László Perecsénről. Pajor Gáspár Orvos. Pánczél Dániel M. Kurir Írója. Páncél Pál Préd. Pápai Sámuel Fisk. Pete Ferencz, Pucz Antal Pléb. Salamon József Piarista. Sárvári Prof. Debr. Simonchich Inoc. Piarista. Sinai Miklós volt Prof. Sipos Pál Erdélyben. Svastics Ignácz Pléb. Barczafalvi Szabó Dávid S. Patakon. Szathmári Pap Mihály Prof. Kolosváratt. Szekér Joákim Tábori Pap. Szenthe Pál Préd. SzépJános Prof. Szombathelyen. Szikszai György Pred. Szilágyi Gábor Prof. Debreczenben, Szombathy János Prof. Sáros Patakon. Takács József Fiskális. Tzinke Ferecz Prof. Budán. Varga Márton Prof, Nagy Váradon. Veresmárti Sámuel Pred. Vittkóczy Mihály Magyar-nyelv Prof. Vitkovich Mihály Ügyész.

§ 19. Ezen rendszerént való érdemes Tagokból válfasztatandó vólna először esztendőről esztendőre egy Igazgató, a' ki az értekezésnek tárgyait a' gyűlésekben előadná; a' Tagokat tanácskozás végett egybehívná; a' Társaság' végzésit végbehajtaná; annak ügyét folytatná; a' vizsgálás, vagy közlés végett béküldött munkákat, azoknak, kiket illet, kezéhez szolgáltatná; a' Társaság' rendelésit, és egész alkotmányás fenntartaná; a' válfasztandó Tagokat előadná; a' Társaság' jegyző-könyvét aláírná; ennek pecséttyére és költségére gondot viselne. *) — Eszteudőről esztendőre legtanácsosabb vólna válfasztása: rész szerént, hogy ezen terh egynek a' vállára hofszabb ideig ne nehezedne; rész szerént pedig, hogy többek is buzgóságoknak és hívségöknek próbáit adhatnák. 2-szor. Azon nyolczak közül kellene szükségképpen válfasztani, kik Pesten, Budán, 's ezeknek környékiben maradandók, hogy távúllétök miatt a' Társaság' dolga hátramaradást ne szenvedgyen. — Azon kellemetlen esetre, ha vagy le találna súlyosan betegedni, vagy kéntelen vólna meszfzebbre utazni, olykor a' pecsét' jussa, és az igazgató-hivatal' folytatása a' mondattatott nyolcz Tagoknak öregbikére szállana.

*) Der Zusammenhang zwischen dem Dir: und seinen Collegien ist dann am besten, wenn erstlich die Apartmens, die fächer des Dir: und Collegiums wohl abgetheilt sind; wenn der Dir: nicht despotisch wieder die Meynung des Collegiums verfügt, und doch hinlänglichen Einfluss auf dasselbe, und

Ansehen genug besitzt, um es in Ordnung zu halten; wenn er endlich die einzelnen Collegen nach ihren Fähigkeiten kennen lernt, und jeden zu dem braucht, wozu er geschickt ist. Gar. Vers. IV. Th. p. 123.

§ 20. Szint illy fontos és érdemes a' Titoknoki hivatal is e' tudós Társaságban: mivel ennek tisztye a' Társaság' végzésit és rendelésit feljegyzeni; a' pecsétetes Leveleket elkészíteni; ezeket és a' jegyző könyvet az Igazgatónak megvizsgálása és aláírása alá terjeszteni, magának is aláírni; a' Társasághoz útasított tudósításokat, munkákat, és dolgokat a' közlés végett elfogadni; a' Társokkal levelezni, és a' Társaság' költségére Kontrollorképpen gondot viselni, azon jutalom fejébe, mellyet § 13. meghatároztunk. Azért ezen hivatalban is egy gyökeres tudományú, magyarul igazán tudó, 's buzgó Tagot kellene iktatni; abba ötet hóltig, vagy addig, míg önként el nem válik hivatalyától, meg kellene minden tisztelettel marasztani; rész szerént azért: mert ez által mintegy élő protoculumúl szolgálna; rész szerént: mivel nehéz az illy reá termett Férjfiakban a' válogatás. Ezen hivatalt, nékem úgy tetszik, legtanácsosabb vólna a' Királyi Universitásnál magyar-nyelvet és Literaturát Tanítóra ejteni: mivel egy az, ezen becses hivatalra a' F. K. M. Helytartói Tanátstól csak a' legalkalmatosb, 's legderékebb Férjfiak választatnak; más az, hogy ezen Tanítóknak lakhelye tartandóul Pesten legyen; és foglalatosságik mellett ezen Haza' közjavára

javára intéztetett hivatalnak is eleget tehetnének. Ha ezen terhet magok nem bírhatnák, szabad legyen nekik tetfzésök fzerént valamely tehetős személyt, p. o. a' Pesti Gymnasiumban nem kü- lömben magyar-nyelv-tanító Professort magok mellé a' Társaságnak, V. Sekretarius tisztelet alatt, bémutatni, ki véle a' terhez képest a' ju- talomban is ofztózzék.

§ 21. A' tiszteletbéli Tagoknak válafztásá- hoz is okkal móddal szükség látni, ne hogy ezen rend becsét és kívánatosságát is elveszesse. Azért a' magyar-nyelv' értelmén kívül ő bennök a' fényes rangokra, kidolgozott munkájokra 's kivált Hazánkhoz megbizonyított jótévőségökre; az Idegenekben pedig a' Hazánkhoz, és Haza- nyelvünkhöz viseltető nemes indulattyokra, szük- ség vólna tekinteni. — Az illy Méltóságoknak, és dicső Férjfiaknak szükében sincs a' Hazánk. Örvendezve vallhattuk, hogy vannak Bánfink, Ürményink, Szécsényink, Fefzteticsünk, Telekink, Illésházink, Efzterházink, Marczipányink, Pro- naink, Podmánitzkink, Somogyink, Desewffink, Betlehenünk, Veselényink, Szirmaink 's a' t. A' Fő Papi Rendből dicsekedhetünk Nagy Jóseffel, Balogh Sándorral, Nedeczky Károllyal, Radványi Andrással, Beniczky Jánossal, Painthner Mihál- lyal, Juranics Antallal, Kiss Ferenczel, 's a' t. A' Fő és Vitézlő Nemes Statusból Társaságunk' pártfogá- sát, és segedelmét méltán feltehettyük Aranka György, Báróczy Sándor, Bessenyei Sándor, Császár András, Cserei Farkas, Darvas Ferencz,

Görög Demeter, Sz. Királyi László, Jankovics Miklós, Kisfaludi Sándor, Konde József Benedek, Mérei Sándor, Péchy Imre, Reviczky József, Sándor István, Vida László, és több becses Hazánk' dicsőségére élő Uraktól. A' külföldieknek a' tiszteletbéli Tagok közt pólczot rendeltem én Helvétiusnak azon válaszfára nézve, melyet a' Pétervári tudós Társaság Preseséhez útasított, mely is szóról szóra e' következendő: „ Arra, hogy a' Mofzka Tudósok sok még szorosabban köttessenek öfzve Európának egyéb Nemzeti' Tudósival, és vetélkedésre indíttassanak, egy igen foganatos eszköz, mégaz, hogy a' XIV-dik Lajos példája szerint a' külföldi Tudósok részeltessenek azon becsületben, melyet Te tudós Hazádfiainak rendeltél. Egy Mofzka Franciaországban egy Voltairral, Angliában egy Huméval köttetvén öfzve, fel fog indítatni az ő írásaiknak olvasására, és azon lesz, hogy hasonlót írhason. Így terjed szélyel a' világosság, és ekként gyúlad a' vetélkedés' tüze!“ *)

*) Magában a' Párisi tudós Társaságban is becses hely adattatik a' Külföldieknek. Nyolczak közül mindég egy választatik: Pristley Anglus helyett Berliini Klaproth híres Chemikus és Mineralogus lépett bé újjontan.

§ 22. A' Levelező Tagok közé magasztaltassanak mindenek előtt azok, kik jeles tehetségikre, és érdemikre nézve méltók lettek volna a' rendszerént való Tagok közé emeltetni, ha ők is a' 24. Számba, ezen M. t. Társaság alkottatása

fzerént, beférhettek volna. 2-szor. A' kik ezen tisztelet végett bémutatott munkáik, találmányik, kivált a' Hazai Literaturáért való buzgóságok által tekéntetet érdemelnek, 's avval bíztatnak, hogy ez által nemesen serkentetni fognak a' többről többre való törekedésre. 3-szor. A' kik Hazánk' javára, 's a' Társaság' díszére háromló észrevételeket, tapasztalásaikat, véleményyeiket több ízben Leveleik által közlötték, ha bár ők bényomtatott munkákat magok mellett bé nem mutathatnak is. 4-szer. Azon Szép és Kézimesterségeknak és műveknek üzöi, kik az ő tartományokban találmányosságok, jó ízlésök, közjóra való törekedésök által tiszteletet, hírt, fzerettek magoknak 's t. e. f.

§ 23. A' mi a' választást magát illeti: mivel az egész társaságra háromlik a' Társoknak valamint becse 's érdeme, úgy szinte kisebbsége és héjánossága is: azért ahoz az egész Társaságnak természetesen szava vagyon. De kivált a' rendszerént való tagokon forogván annak ügye, azért ezeknek igazságosan első és legfontosabb szavok vagyon a' választásban is. Második szavok vagyon a' tiszteletbélieknek, hogy ezzel is a' Társaság őket megkülömböztesse, és háládatosságát megbizonyítsa. Az Igazgatónak igazságos jelessége megkívánnya, hogy ő jelenthesen bé, és ajánlhasson a' választásra mindennemű Tagokat; a' F. Elölülő Helytartójának pedig erre, hogy okokkal nyomosított kifogást tehesen a' választandók ellen: mivel a' Társaság szent

feltétele az ő Felsőleges Védelmezőjének, és a' polgári Igazgatásnak, legkevesebben is vizsgálja nem tetszeni. Mivel azt fel nem tehetni, hogy mindenikére minnyájan voksollyanak, tehát ebben is, valamint más hasonló fontos választásokban, arra essék a' sors, a' kiért két harmadrésze legalább a' Társaságnak szót szóllani fog. Ezen választásnak ideje, és alkalmatossága volna a' M. t. Társaságnak közgyűlése. Erre tehát az Igazgató által előre tudósítatván, elmellőzhetetlenül szükség volna minden rendszerént való Tagoknak vagy személyesen, vagy személyviselőik által, legalább Levelők által megjeleniek. Erre a' megjelenésre kérettendők vólnának a' hazai tiszteletbéli Tagok is. — Ez lenne a' M. t. Társaság alkotmányos választásának rende. Elejntén pedig, méltó és igazságos vólna ezen dicsőséget ama' Hazai Tudományok' Kedvellőjének, 's gyarapítójának engedni, ki ezen intézetnek legheylesebb elrendeltetését kérdésbe hozta, és a' végre jutalom-pénzt is adott. Hogy néhány bölcs, és buzgó Hazafiakkal és a' polgári Igazgatással is értekezvén, ama' 24. rendszerént való Tagokat egyesítse, 's így munkájának halhatatlan dicsőséggel talpkövet vessen. — A' választásnak egyéb ágazatit az első közgyűlésben mindjárt elvégezhetni.

§ 24. A' M. t. Társaság' belső alkottatását illetik mosodszor a' Gyűlések § 14. — Ezek minden illy tárgyú szerzeményekben kétfélék: köz és magános Gyűlések. Az első a' Tagoknak

legtöbbszörre megjelenéséből, a' második pedig csak a' tisztes és e' végre méltattatott Tagokból áll. Az elsőnek számát, a' mennyire csak lehet, kevesíteni szükség, ne hogy az érdemes Tagok elegendő ok nélkül többről többre terheltesenek, és hogy annál inkább okvetetlenül — legalább Bíztoaik által — megjelenjenek; mellyre elég alkalmatosság van, Pesten mindennemű sorsú és religiójú Személyek tartózkodván. Illyenek, a' mint mondánk, a' rendszerént való és tiszteletbéli Tagok: mint kiknek egyenesen szavok vagon a' Társaság' ügyéhez, és dolgaihoz. A' Levelező Tagok jelen lehetnek ugyan azon, de más Társaságoknak alkottatások szerént, szavok nem lehet; egyéb ha más Tagoknak képviselésével megbízattatnak. Mindezekre nézve, nekem úgy tetszik, legalkalmasabb volna a' Közgyűlést háromszor tartani Pesten: a' Húsvét ünnepek után; és a' Pesti Medárdusi, és Szent Iványi vásár alkalmatosságával. A' mi a' három ízt illeti: ama híres Párisi Társaság is, melly a' régiségeket és szép tudományokat tárgyozza, csak három ízben gyűl öfzve. A' mi a' Húsvéti és egyéb vásári napokat illeti: ezeket ajánlyák a' kedvezőbb idő, jobb út, és mivel ilyenkor, kivált a' Professoroknak, foglalatosságaik valamennyire megfűnnek. A' magános Gyűlések pedig tartatnának minden hónapban egyszer azon héten, és nap', mellyet az Igazgató legalkalmasabbnak fog találni; 's ezen csak ama' nyolcz rendszerént való Tagok tartoznának megjelenni, kikről szól-

lottunk § 7. *) A' többi Tagoktól pedig, ha kitelhetnék, a' reájok való megjelenés, igen kellemetes dolog gyanánt vétettetnék a' Társaságtól.

*) Wenn Gelehrte zusammenkommen, um mit einander bloß wissenschaftliche Gegenstände zu besprechen: so müssen es sehr wenige seyn, die ohne Eifersucht, ohne Begierde zu glänzen, bloß das Bedürfnis fühlen, sich zu unterrichten, oder sich auszusprechen. Es ist ein doppelter Grad von Freundschaft, gutem Herzen, und gegenseitiger Liebe nothwendig, wenn die Ansprüche auf einen höheren, oder einen erleuchteteren Verstand, Gelehrte nicht bey fortgesetztem Umgange entzweyen, oder gegen einander gleichgültig machen sollen. Garve. Vers. IV. Th. p. 78.

§ 25. A' Közgyűléseknek tárgyai e' következők: 1-ben. Hogy a' M. t. Társasághoz illő munkáknak kidolgoztatása, és a' jutalomkérdéseknek tétele meghatározottassék. 2-szor. Hogy a' béekezett munkák és feleletek megvizsgáltsanak, és érdemeikre méltattassanak. 3-szor. A' Társaság' ügyét, jobb-vóltát, érdeklő dolgok és eszközök tanácskozásba vetessenek. 4-szer. Hogy méltó és alkalmas Tagok választattassanak, vagy az alsóbb rendűek fellyebb emeltessenek; Társaságbéli Tisztek: u. m. Igazgató, és Titoknokok neveztesse. 5-ször. Hogy azoknak egygyikében a' jutalmak méltóságosan kihirdettesse, és megadattassanak. 6-szor. Azon alkalmatossággal tartozzanak a' Tagok írásban béjelenteni, ezen időközben minémű munkáikkal segíthetik elő a' Társaságot, és minémű becses tárgyban forgattyák dicső erejüket.

§ 26. A' Hónapi Gyűléseknek czéllya lehetne — mivel az Elölülőnek Személyviselőjét mindenkor nem terhelhetni — csupán 1-ben: azon daraboknak felolvasása és megvizsgálása, mellyek a' Társaság' nevében a' folyó írásban iktatandók; *) ne hogy véletlenül valamely szenybe keveredgyék a' Társaság' becsé. 2-szor. A' Levélbéli tudósításoknak felolvasatása, és a' jövő Közgyűlés' tárgyairól előre való értekezések; hogy azokról a' T. tudós Tagok idején tudósíthatassanak 's t. e' f. *) Ezen tárgyakon kívül szántszándékkal szükség volna azon mindenémű szóliakozást eltávoztatni.

*) Es ist beynahe keine Arbeit, die soviel geduldiges Ausharren, und ein so lebhaftes Interesse an der Sache selbst fodert, als die Schriftstellerey. — Mich dünkt hiezu ist nicht leicht eine angenehmere Lage, als die eines Mitglieds eines wohl besetzten, und wohl eingerichteten — Collegiums. — In dieser ihm wohl bekannten, und von ihm geacteten Gesellschaft erscheint er, um entweder selbst Vorträge zu thun, und die zu gemeinschaftlicher Berathschlagung, oder endliche Entscheidung von ihm vorbereiteten, Gegenstände der Gesellschaft vorzulegen, oder um die Vorträge anderer anzuhören, zu beurtheilen, und durch seine Stimme zu bekräftigen, oder durch seine Gründe zu widerlegen. Welche angenehme Belohnung seines Fleißes, und seiner Arbeiten erhält nicht der vorzügliche Colleg, wenn er hier gewahr wird, daß die Auseinandersetzung, welche er einer verwickelten Sache gegeben hat, allen einleuchtend, und deutlich wird, daß die Gründe, welche ihn für seine Meinung bestimmt

haben, alle überzeugen. Die Phlichten seines Berufs werden gewifs dadurch sehr erleichtert, und angenehmer gemacht, wenn ihre Erfüllung unter den Augen, und mit der Beystimmung so kompetenter Richter, geschieht. Von der andern Seite ist es für den bescheidenen, und nach Volkommenheit begierigen Mann gewifs eine Freude, seine Ideen zuweilen durch die Bemerkungen seiner Collegen aufgehell, und seine Irrthümer berichtigt zu sehen. Was seine eignen Liebe ihm nicht erlaubt hätte, einem einzelnen noch sowohl gerüsteten Gegner nachzugeben, darin wird er sich doch scheuen, gegen die Meinung eines einstimmigen Collegimus beharren. Garv. Ver. IV. Th. p. 117—9.

§ 27. A' Társaság' belső alkottatásához igen tartozik az ösztön is. E' nélkül számos, külömböző, tagokból Társaságot egygyesíteni, annyi volna, mint sok, és külömbféle kerekekből órát alkotni belső rúgó nélkül. Alázatosan javallottam én fellyebb § 8. hogy a' M. t. Társaság ne köttetessék esztendei penziókhöz: de azért minden rúgó nélkül azt felállítani ellenzem. Tudósainkat ama' nemes indulattyokhoz szabott, és azonban a' Fejedelemnek és Országának legkevesebbe tellő, jutalommal ösztönözzük, a' megkülömböztetéssel, és becsülettel. A' legnagyobb világosságú Társaságok ezen eszköz által léptenek napfényre. Mi vólt a' Francia tudós Társaságban az az erő, melly kihatott a' Nemzetre, és azt cselekedte, hogy az ő czéllýára a' Nemzetnek világosabb része dolgozzék, és tehetsége fzerént a'

feltett jónak megszerzésére segítségül legyen? A' megkülömböztetés; a' becsület; egy aranylilium; egy arany-pénz! Mi volt a' Görög világban az Olimpi játékoknak ösztöne, melly olly sok jeles tagokat vetélkedésbe hozott? Nem egy dicső kofzorú-e?! Ennek sőt bizonyosabb a' foganattya, mint a' pensióké, híres Helvetiusnak véleménynye fzerént, ki a' fellyebb említett Leveleiben erről így szól: „Hogy a' Tudományok, bar nevezetes embereink tamadgyanak, nēm „elég reájok bővséget tölteni, sőt ezt a' czélt „még a' vesztegetés által sem érhettyük el. A' „gazdagság gyakran előli a' tudományt; a' bő- „velkedő elfojtja a' dicsőség' fzeretét a' javai- „val élésben. A' tudományi érdemet megkü- „lömböztetéssel, 's becsüléssel kell megjutal- „mazni. A' mozgásba hozott, fellobbantatott „önnön fzeretet az elmének sok elrejtett aján- „dékait fordíttya munkára: a' nyereség kecsge- „tetése megalacsoníttya, 's meggörbíti azt.“ — A' tapaszttalás is ezt nyilván valósíttya: mert az a' brilláttos gyűrű, mellyel a' mostan fzeretettel uralkodó I. Sándor Orosz Császár Sevaskianof' Tanácsosát megajándékozta, hogy Linne' Termé- fzet-históriájának első darabját Orosz-nyelvre fordította, jobban felelevenítette a' tehetlenke- désben lévő szép Írókat a' próbahelyre vetélkedve való kiállásra, mint sem az Akadémiai hivatal maga! — — A' megkülömböztetés, és becsü- let elég ösztön tehát a' versent-való pályafutásra.

§ 28. A' mi Felsőes Védclmezönknek dicsőítetését illeti: noha Ezt az ő jótévő fényce, mellyel tündöklik egünkön, mintegy fellyebb emeli, hogy sem a' mí nagyra becsülésünkkel valamit nyerhessen; mindazonáltal fő kötelességévé tegye a' M. t. Társaság. Ő iránta minden alkalmatossággal kitelhetőségig háladó, és nagyra becsülő indúlattyát a' Hazánk' nevében kifejezni, versbéli, és más tudós magasztalásival; munkáját 's gyűlése' helyét az ő helyesen kifestett, vagy rajzolt képével díszesítvén; gyakortább megudvarolván, 's t. e' f. *) Ő utánna, 's az Ő Felsőes személlýének képviselője utánna, ama' méltóságos rangú, fényes érdemű, és különös jótévűségű Hazafiakra szükség volna a' Társaság' dicsőítésének háromlania, kik a' tiszteletbéli polczot érdemesen bétöltik. A' leg-szívrehatóbb úttal 's móddal szükség volna az ő becses neveiket, és érdemeiket Unokáinknak általadni. **) Mivel ezen nemes Lelkekben megvan közönségesen az a' kényesség, hogy tetteiknek, és karakterjeknek dobraütését életökben átallyák: tehát míg a' Haza' javára virágzik életök, addig ugyan csak a' társasági Levelekben szükség volna az ő Pártfogó, Jótévő, 's más dicső méltóságokat megadni, hóltok utánna pedig annál igazábban kellene őket érdemesíteni; olly formán, mint az Idősb B. Ráday Gedeonnak háládatoskodtak becses Hazánkfiái! ***)

*) Ne craignons pas, que sa memoire
Se perde dans l' ombre de tems

Ni que le grand jour de l'histoire

Teruisse se faits éclatans :

Minerve le suit — — l' Abbé de Bernis.

***) La Louange est un hommage dû aux talens, et aux vertus. Elle anime les arts, elle excite l' emulation : mais il faut la dispenser à propos. Génie de Montesquieu.

***) Magyar Museum. II. Kötet. 397—402.

§ 29. A' rendszerént való tagoknak ösztönöztetése végett kérjük különösen Ő Császári Királyi Fő Herczagsége által Felséges Koronás Fejünket, hogy ezek is, kik a' közjónak különös keresetire ingyen magokat lekötelezik, és tanultságoknak gyümölcseivel a' Hazát táplállyák, színt olly kegyes tékéntetbe vetessenek mint a' Királyi Universitásnak Tagjai : mindegygyiköknek pályája ugyan az lévén; csak a' mező különböztvén, a' mint máshol említém. Következendőképpen: 1.) A' T. Egyházi Rendből valók, színt úgy mint amazok. Apátursággal, Kanonoksággal, 's átallyában előmenetellel, megtiszteltessenek, ha Katholikusok. Az Evangelikusok, és Reformatusok pedig Konsistoriumi, és más becses hivatalokkal, különböztettessenek meg. A' T. Kuratorokat és Konsistoriumokat nevezetesen arra kérjük, hogy a' Pesti Predikátorságra ezeket emellyék önnön dicsőségekre. 2.) A' Világiak pedig nem különbben Királyi Tanácsosságnak becsével, érdem-pénzekkel, és más polgári rendekkel megdicsőítessenek. 3.) Átallyában, a' mint

illik, ezen czímek Tekéntetes, Tudós (Spectabilis, Clarissimus) nékik is tulajdonítassanak. — Kérjük a' T. Vármegyéket is, hogy ezen Hazánk' derék fiait az ő részekről is megkülömböztessék Assessorsággal 's a' t. Többnyire a' Társaság' gondgya lesz hervadhatatlan kofzorút tenni érdemes fejökre.

§ 30. Ezen lelket felemelő kilátásokra a' Levelező Társoknak is elegendő ösztönök lenne: tudván, hogy mind ezen dicsőségben és becsületben jövendőben ők is részesülnek, az egyéb rendekre feljutván. Addig édes örömmel eltelnének, látván, hogy szert tettek arra, hogy a' Haza' jobbvoltáról való értekezésekben részt vehetnek; hogy ők is meghallgattatnak; hogy munkájok amazokénak sorába iktattatik, és a' Társaságtól különös tiszteletben tartatnak.

§ 31. A' mi a' M. t. Társaság' fő törvényeit illeti végre: 1-ben. Kivált a' Tudományi dolgokban a'na' Londoni legtudósabb Társaságnak czimerét: „Nullius in verba“ tulajdonítaná magának törvényül. Hogy az előforduló Kérdések nem tekintetre, hanem az erősebb okokra nézve, mellyekkel támogattatnak, határozottassanak meg. 2-fzor. Kivált a' Nyelv dolgában, ezen M. tudós Társaság ne az egész Nemzet' Diktatorának, hanem csak véle közös Bírónak tartsa magát: mindétig szemei előtt hordozván azt, a' mit egy nagy Tudós a' nyelvről megjegyzett. Egy tudós Hazafinak sincs, következőképpen a' Társaságnak sincs hatalma arra,

hogy egy uralkodó szokást elrontson, minek-
előtte az egész Nemzetét meg nem győzte a' fe-
lől, hogy ez a' szokás hibás, és ha vagy egy
új szót tészen is annak helyibe, mellyel az előtt
éltenek minnyájan, hogy kívánhattya, hogy' min-
denik megértse? Ez egy olly Democratia, melly-
ben a' nagy számnak akarattya tészen a' szokás
iránt határozást. Horatius is azt mondgya, hogy
fő törvény a' nyelyben a' szokás. *) Így alkalmato-
san kivehetni minden ellenkezőknek szájai-
ból a' M. t. Társaság ellen való kifogást. — A'
mi a' M. t. Társaság' belső alkottatását il-
letné még, mind előre elvégezhetetlen. Mivel
minden Társaságok elejéntén együgyűebbek vólta-
nak, mint sem a' millyenekké idővel váltanak;
a' környülállások és az eset — szolgáltanak az
ő tökéletes kiformálódásokra. **) Ezekből a' M.
t. Társaságot se menthetni meg, azért enged-
gyük ezt magát magának bővebben alkotni.

*) Del' influence des opinions sur la langage, et
du langage sur les opinions.

**) Handbuch der neusten Staatengeschichte Euro-
pens für denkende Beobachter der Geschichte
des Tages entworfen von C. D. Vofs.

HARMADIK CZIKKELY.

A' M. tudós Társaság' tárgyai és foglalatossági.

§. 32. Ezen Társaságnak tárgyai az intézetnek kihirdettetésében magában vóltok fzerént megvannak: „nem csak a' Magyar-nyelvet és „literaturát gyarpítaná, hanem a' külföldi tudós „dolgoknak megkívántatható esméreteit is az „Országban a' Nemzet' javára elterjesztené.“ — Ezekhez képest a' M. t. Társaság tárgyzná: 1.) A' Magyar-nyelvnek, és avval járó literaturának gyarapodását. 2.) A' külföldi dolgoknak Hazánkban hasznos elterjesztését. Vegyük mindeniket rendin tekintetbe.

§ 33. Melly szükséges, 's fontos tárgya legyen egy tudós Társaságnak a' nyelvünknek gyarapítása, nyilvánosságossá lett nem csak ama' nagy érdemű Hazafiak által, kiket dieséretesen megneveztünk § 1: hanem ama' kofzorús Társok által is, kiknek szava taval jutalomra érdemesítettett, megbizonyodott: hogy egy olly csatorna az, mellyen a' hasznos és szükséges esméretek legkönnyebben 's leghathatósabbban terjedhetnek el a' nép minden sorai közt; 's olly becses kincs az, mellynek gyarapodása vagy fogyása elválhatatlanúl öfzveköttetett a' Nemzet' dicsőségével, boldogságával, sőt fennmaradásával is. Mivel szavaik zengenek úgy is eléggé az egész Haza' füleiben, nem kölcsönözöm én azokat ide,

hanem csak némelly tulajdon gondolatimat közlöm e' felől. — A' nyelv legtökéletesebb eszköz nem csak a' gondolatinknak egymással való közlésére, hanem önnön helyes, illendő gondolkodásunkra is. A' nyelv által tudósítanak mások gondolattyaikról bennünket; a' nyelv által termelztünk mi is magunkbau új 's meg új ideákat, értelmeket, és gondolatokat. Értelmünk a' nyelv szerént foglalatoskodik; általa élesül; tudósul; a' nyelv által tápláltatik a' képzelő erőnk, 's az emlékezetünk; a' szavak által, mint képeinknek jegyei által, a' képszövetkeztetés törvénye szerént, magokra a' jegyzett dolgokra vitettetvén; a' nyelv által gyakoroltatik, erősül az elmesség, és az észnek élessége; formáltatik az akarat. 'S így a' nyelv valóban a' mi tökéletesülésünk' legjelesebb eszköze. A' tapasztalás, és a' történetjegyzések ugyan ezt vallyák. Hogy az emberek 's a' Nemzetek annál alábbvalók, héjánosabbak a' lelki kimiveltségg' dolgában, mennél tökéletlenebb a' nyelvök; ellenben mennél ez kimiveltebb, annál jelesebbek, és derékebbek. A' Görög, és Római nyelvnek bódogabb idő szakasziban éltek a' legfzamosabb nagy emberek; leginkább virágzottak a' Tudományok és szép mesterségek. A' nyelvnek hanyatlásával alább szállott az ő lelki erejük is. Ugyan ezt bizonyítja mai nap' a' Francziáknak, Angoloknak, és Németeknek példája is. Tehát mi is Magyarok mennél inkább tanuljuk, gyarapítjuk nyelvünket, mellyen gondolkodni akarunk, mennél

bizonyosabban, és helyesebben szavaink' értelmeihez kötjük magunkat, annál inkább előlépünk tökéletesülésünkben.

§ 34. Szükség azon is lennünk, hogy nyelvünknek keletét előmozdítsuk. Ennek ugyan fundamentumot vetettek azon országos végzések, hogy: 1.) azon helyeken, hol az idegen nyelvek erőt vettek, sőt minden Iskolákban is, tanítassék nyelvünk; és kivált 2.) az által, hogy Magyar Hazánkban a' magyar-nyelven való törvénykedés és levelezés felszabadítatott annyira a' mennyire. Ezt elősegítették azon Nemes Vármegyék, mellyék a' jobbágy Ifjúság' magyar-nyelvre oktattatása végett az Oskolamestereknek a' Hazai nyelv' tudtát szükséges é tették (bár csak meg is tartatna!) 's a' t. De evvel még nyelvünknek méltó keletet nem szerzünk ám, ha azt írással is munkásan nem bővítjük; nem kelletjük; nem tökéletesítjük; ha azt egy felől szennyéből ki nem tisztogattjuk, más felől a' megrontástól, elidegenítéstől nem mentegtük. Mind e' végre szükség volna azt kiadatott folyó-írások, és munkák által azon méltóságába magasztalni, mellyre jussa van Nemes Magyar Hazánkban. Ebben állott minden tudós Társaságoknak fő czéllya. *)

*) Soll den Gesellschaftern vor allen Dingen obliegen, unsere hochgeehrte Muttersprache in ihrem gründlichen Wesen, und rechten Verstande, ohne Einmischung fremder, ausländischen Flichwörter, sowohl in Redcn, Schreiben, Gedichten, aus aller

ler zier- und deutlichste zuerhalten, und auszuüben. — — Neusprossende teutsche Palmbaum. Georg Neumarck.

Pour rendre la langage francoise, non seulement elegant, mais capable de traiter toutes les arts et toutes les sciences. Relation contenant l' Histoire de l' Academie Francoise.

§ 35. A' szép mesterségeknek és tudományoknak hasznai olly tudva valók, hogy véttenék én vele, ha azoknak hofszas előszámlálásával, és ajánlásokkal alkalmatlankodnám. 'S Révay Miklós fontosán és ékesen szólott azokról. *) Azért csak a' tapasztalásra vessük figyelmetességünket: nem azon Nemzetek, Országok győznek-e szemlátomást, mellyeknek keblében a' tudományok, és szép mesterségek leginkább virágoznak? Nem csak a' hadviselés' dolgát értem én evvel, hanem a' kereskedést, gazdálkodást is; polgári ereinknek e' legjelesebb kútforrásit. Nem fontos intés-e ez tehát nekünk Magyaroknak, hogy valahára úgy gyökereztessek meg mí is a' szép mesterségeket és tudományokat Hazánk' áldott mezein, hogy addig el se válhassanak azoktól, míg Nemes Magyar Nemzetünk fenn lefz? **) Ez csak úgy történhetik meg, ha magyarul közösök lefznek a' tudományok és szép mesterségek. Ezt a' deák-nyelvtől nem várhatni; melly szükségképpen való hanyatlásával időnap múlva a' szép mesterségek, 's tudományok' közönséges eszköze megszűn lenni. Sőt mai nap 'is vannak már olly szükséges tuda-

mányok, p. o. a' hadviselés (Taktik), a' hajózás (Nautik), 's a' t. mellyek azon nem tenyészhetnek eléggé. Se ezt a' külföldi nyelvek végbe nem vihetik közöttünk: nemde ez illy nyelvű Tudósok, és Mesterek földünkhöz és konstitútziónkhoz hozzá nem születtek?! Értik a' Bölcsék nyilván hová czélozok! Tehát általlyában szükséges a' tudományoknak, és szép mesterségeknek megmagyarosítása Hazánk' virágoztatására.

*) *Planum erigendae eruditae Societatis Hungaricae alterum elaboratius. p. 9—13.*

***) Les plaisirs nesont ni de tous les tems, ni de tous les lieux, ni de tous les âges; au lieu que les belles Lettres sont l' aliment de la jeunesse, et la joie de la Viellesse &c.

Chez les hommes ordinaires, le nombre des amis augmente avec la fortune; chez les gens de Lettres on ne connoit que par le nombre de ses ennemis, le degré d' estime, dont on est digne.

La science donne des yeux. Que de merveilles, que de plaisirs perdus pour l' ignorance, qui regarde, et ne voit pas!

L' objet de la science est de connaitre la verité; son occupation, de la rechercher; son caractere de l' aimer; les moyens de l' acquérir sont de l' renoncer aux passions, de fuir la dissipation, et l' oisiveté.

Une science inutile est semblable aux toiles d' araignée, qui, quoique faites avec beaucoup d' art, et de soin, ne laissent pas, que d' être méprisables par l' eur inutilité.

§ 36. A' külföldi tudományokról és szép mesterségekről színt úgy szükség gondolkodnunk, valamint a' neveltetésről. Valamint az Emberek kiformáltatás nélkül, csupa képességekkel, lévén e' világra, magoktól soha azok nem lennének, a' mik lehetnek, ha másoktól kiformálódásokban elő nem segítenének. Úgy szinte az Országok és Nemzetek polgári szövetségekkel annyira nem mehetnek magoktól soha, a' mennyire mehetnének, ha másoktól fellyebb-való peczkeltetést nem vesznek. Századok, és a' legtehetősb, 's leghathatósb embereknek ereji voltak szükségesek arra, hogy a' társaságos életnek tökéletessége azon polczra emeltessék, a' mellyen mainap' tündöklik. Azonban a' minn a' Századok, és sok elmék dolgoztak, az kevés idő alatt más Nemzetekkel közöltethetik, és tőlök hafzonra fordíthatatik, az ő tudományaik, és mesterségeik' általplántáltatása által. Így tökéletesültek a' Fenitziaiaktól, és Egyiptombéliektől a' Görögök: ezektől a' Rómaiak; mindkettejektől pedig a' mainap virágzó Európai Nemzetek. Tehát nekünk is ezen ösvényen kell Hazánk' virágoztatására törekednünk; az ő tudományaikat, mesterségeiket, új találmányaikat mieinkhez kapcsolván, gyarapúljunk, tökéletesüljünk! *)

*) Jede Nation, welche sich isolirt von andern ausbildet, bekommt fast immer eine bizarre, und übelstehende Bildung — — oder bleibt am Alten hängen auch nachdem die Umstände sich geändert haben, wie die Chinesen. Garve. Versuche uiber versch. Gegen. IV. Th. p. 32.

§ 37. Minekutánna a' M. t. Társaság' dicső mezejét kijegyzettük, szükség azt a' hivatalosoknak részenként fel is osztanunk a' szorgalmatos kidolgozás végett. Ezt mind azok, kik előttünk róla értekeztek, négy osztályokra szakasztották más pallérozott Nemzeteknek példájára nézve: nekünk is alkalmasnak tetszik e' mellett megmaradni. Első osztályba helyheztessük a' magyar nyelv' megszerettetését: mivel ez fő, és Konstitúciónknak, sőt egész polgári létünknek, fennmaradásában álló dolog § 33. Ide járúl még ama' szép mesterségeknek és tudományoknak gyarapítása is, mellyek amarra szükséges eszközök, azon rendel, mellybe legújabbán szedte azokat Krugg Encyclopediájában *). Különösen pedig az Orátori és Poétai Mesterség volna az ő legfőbb tárgygyok: mivel I. Friderik' vallása szerént nagy Orátorokra, és és jó Poétákra van azon Nemzetnek szüksége mindenekfelett, melly nyelvének kimiveltetését akarja eszközölni. **) A' második osztályba helyheztessük a' Filozófiát az ő gondolkodtató és munkálkodtató részeivel egygyütt Funkenek rövid rajzolatya szerént. ***) Mert ki ne tudgya, hogy a' Bölcselkedés olly szövétnak, melly nem csak polgári életünk' ösvényén előttünk világoskodik, hanem minden más tudományokra is fényt vet; azért méltán más tudományok' fejedelmének tartatik. De az nincs olly tudva mindenekelőtt, hogy a' Filozófia a' nyelv gazdagságának fundamentoma. Akkor kezdett a' német-nyelv gazdagodni, midőn

Wolf német-nyelven a' Filosofjának és Mathesisnek minden részeit kidolgozta. Ide tartozik legközelebb az okos és józan nevelésnek tudománya is, melly nélkül senki se lehet a' Hazának jó és derék tagja. — A' Harmadik osztályba helyeztessük a' Természeti Tudományokat, azon kiterjedésben, mellyet N. Festetics Jánostól kijegyzett plánumban érdemlettek vala. ****) A' Természetnek kincseiben leggazdagabb lévén, 's a' legjelesebb gazdaságokra alkalmaztatván Hazánk, ezeknek használásában mindazáltal annyira hátra maradtunk, hogy szüntelen fzemrehányásokat szenvedünk a' Külföldiektől. Szüntessük meg valahára ezen vádolásokat, hogy egy Képaros azon nemes követ, mellyet a' Nagyszigethi útszán talált, Florentziában nagy árron adta el 's a' t. A' negyedik osztályba helyeztessük a' Történetekről való okoskodást (Historiam Pragmaticam) az ő eszköz és segéd tudományaival egygyütt, mint p. o. kijegyzette azokat Mumetter *****) Azok a' polgári szövetségeknek szerencsájök, 's szerencsétlenségök' okait felfedezik. A' hazai történetek mái Konstituziónkat, 's kétes, vagy homályos törvényeinket megvilágosíttják. Nemes Nemzetünknek magától fennállását (Selbstständigkeít) hirdetik; dicső Eleinkről megemlékeztetnek; és azon nagy Embereknek fejei körül dicsőséget kerítenek, kik egyébként feledékenységbe merültek volna; mindezek által hatóság rugók a' nagy, érdemes, és hazafiúi cse-

lekedetekre. Azonban ezen tudományok, kivált hazai nyelvünkön, igen esméretlenek, gyakorlatlanok, és elhagyattattak. — Minden Európai tudós Társaságok ezen négy rendű tudományokban gyakorolják magokat kiváltképpen.

- *) Versuch einer systematischen Encyklopaedie der schönen Künste, von W. T. Krugg.
- **) L. Jerusalem's nachgelassene Schriften, II-dik darabban. Ueber die deutsche Literatur.
- ***) Allgemeine Inbegriff der nöthigsten Wissenschaften für jeden gebildeten Menschen von C. S. Funke.
- ****) Plan zu einer Ungrischen Gesellschaft für Naturkunde, Oekonomie, und Medizin.
- *****) Fr. J. von Mumetter neuer Versuch über die allgemeine Geschichte.

§ 38. Ezen M. t. Társaság' tárgyainak felosztása szerént szükség volna a' munkát is a' bajtársoknak vállalaira tenni, és pedig úgy, hogy a' fontosb és meszszebb terjedő osztálynak valamivel többen, amazoknak meg kevesebben, fellellyenek meg. A' nyelv-megszerettetés ugyan közönségesen minnyájoknak tárgya volna, annyira, hogy mind szépen és helyesen írni igyekezzenek. A' szép és helyes stilus által a' középfzerű munka is sokat nyer, ellenben pedig akár melly tudós munka is szemlátomást veszt. Budai Ur' Lexikonnya ez által vesztett; Takács Ur' Erkölcsei Oktatása ellenben nyert. De különösen a' nyelvnek megszerettetése, az Orátori, Poétai, 's nyelv' természetét nyomozó darabok által, hat rendszerént való Tagoknak pályája

vólna; a' Természeti Tudományoknak gyarapítása is hatoké; a' Filosofiai és Históriai tudományoké öt és öté. Huszonharmadik lévén a' Társaság' Sekretariususa, huszonnegyedik az Igazgató, kiknek szabad legyen annak egész mezején kofzorút kötözniek. *)

*) Il faut, que la science de notre profession soit comme la maison, que nous habitons — jour et nuit; et que les autres sciences soient comme les jardins, que nous parcourons pour nous amuser, et non pour y séjourner.

§ 39. Már a' mi ezen négy karoknak foglaltoskodtatásait illeti: ezek rész szerént közösök, rész szerént különösök. Közönségesen azon kellene lenniek minnyájoknak 1.) hogy eredeti szép nyelvünket, melly értelmességére nézve akár mellyikkel is megmérkezhettek, hathatóságára nézve pedig minden új nyelvek között első, tanításák; ennek tulajdon alkottatását, szókötését, és azon tellyességét, mellyel a' szajt egészen bétölti (numerositatem), különös mesterségeit, 's úgy mondván, fortélyait, fejtegezzék, megbizonyítsák. 2.) Hogy azt bővítsék a' régi avúlt, vagy feledékenységbe mentt szavakat feltámasztván, gyakorlásba hozván; a' hibázókat pedig, a' nyelvünk természetéhez képest vagy az idegen nyelvekből, vagy törzsök szavainkból formáltattakkal kipótolván, a' már megszerzettek pedig megvizsgálván, ha szükségesek-e, ha a' próbát kiállják-e? Általlyában ez tulajdon gondgya vólna

ezen tudós Társaságnak; mert ha kiki innye szerént új szavakat szerezhethet, még nagyobb zürzavarba keveredhetnek a' tudományok, 's egygyik a' másikat nem érti. Tudni való I. Kánt németországban melly izgágát szerzett avval, hogy új szavakkal, vagy új értelemben vett szavakkal, élt a' Filozófiában. 3.) Hogy azt csinosítsák: mert a' szépet is lehet szépíteni, annak szavait, kiejtésit, írásit az ő állati törvényeihez szabni, határozni: ilyenek a' hangoknak kellemetes öfzveillése (Euphonia); az ideának mivolta; a' hofzszú és rövid fogások közt némünémű mérséklet; és nyelvünknek azon magasztaltatott tulajdonsága, hogy úgy mondgya ki a' szókat, a' mint írva vannak. p. o. mellyik jobb: Pillangó — Lepke — vagy Pille? Latán, Római, vagy deák-nyelv? Magyar deákság-e vagy Literatura? A' felemelkedett toll-e, vagy Stilus? Az ő maga előtt 's után, a' kellemetes öfzveillésre nézve, nem kíván-e inkább *ü*, mint *i* betüt? Az az: nem jobb-e *ü*dö, *ü*döböl, mint sem *id*ö, *id*öböl? Minden hofzszas hang kettös *id*ö pontot kívánván, nem *id*övesztegetés-e? és a' hofzszú fogásoknak szerfelett-való szaporítása miatt, nem *í*zenved-e a' Poésisünk az által, midön ezek is némellyektől meghúzzattatnak: *enyim*; a' *ti*; ott vagy-*é*? *felülök*; *tietek*, *ölelem*, *töllök*, 's a' t. Természetesebben van-e írva egyé (unius) vagy egygyé; Csásfár vagy Tsásfár; nincs, vagy nints, Gerlicze vagy Gerlitze 's a' t. 4.) Bizonyos az is, hogy egy *id*ötől

fogva nyelvünk' tudományja zavarodásba jött, mind azért, hogy sok idegen nyelvek' egyberakási erőssen bécsúfztak a' magyar-nyelvbe; mind azért, hogy Tartományink szóhajtogatásaikban egymással ellenkeznek, p. o. ezekben: ezek, vagy ezem; dícsértessen, vagy dícsértessék; jutand, vagy jutánd; nincs baja, vagy bajja 's a' t. Ezek-től azt megmenteni, és jövődre oltalmazni egy fő foglalatossága volna a' M. t. Társaságnak. 5.) Uralkodó Fejedelmünk hazánkon kívül tartván székét, mindenünnen idegenekkel körülvétetvén, sőt némelly Magyar Főembereink is jobb indúlattal viseltetvén a' külföldi mint a' hazai nyelvhez, idegen házi és udvari cselédeket tartván, szüntelen idegen szó hangozván udvarokban — 's a' t; ezeknek felette Magyar Hazánknak több mint fele idegen nyelvvel élőkkel tele lévén; félő valóban, hogy előbb vagy utóbb el ne nyellettessék hazai nyelvünk, mint már némelly szabad Királyi Városokban, Nagyszombatban, Kasán, Budán, Sopronban; sőt Pesten is, fájdalom, veszni tért! Hol fogjuk ekkor Magyar Nemzetünket keresni? Hol dicső Öseinknek nyomdokait találni? Hol fogjuk a' Magyar szívet, Vitézséget, Karaktert fellelni?? — Annakokáért még időnk van, szorgalmatoskodgyunk drága nyelvünknek fenntartásáért; bízzuk ennek óltalmát, virágoztatását a' M. t. Társaságra.

§ 40. Tetemes közös foglalatossága lenne ezen M. t. Társaságnak még ez is: 1.) Helyes, igaz, és köztekéntetet érdemlő nyelvtudományt

(Grammatikát) kidolgozni. Nem mintha illy munkák nélkül szükölködnénk; nem. Fájdalom, igen is bővelkedünk! Azért, hallottam én nem egy józan Hazafitól e' keserves panaszt, hogy éppen ezen sok különböző Grammatikák hozták nyelvünk' tudományát kétségbe; ezt csak illy fundamentumos munkával lehetne eligazítani. 2.) Egy tellyes, kidolgozott, és azon Nemzetekhez, kikkel közösködünk, alkalmaztatott Szótárt, vagy Dictionariumot szerzeni. Melly bajnoki erőket, melly hofzfaszas időt, és nagy munkát kívánnyon ez, csak a' Franczia Nemzeti Szótárnak históriája is meggyőzhet bennünket. Ha az ebben eltelt időt sokallotta Szent Piér Apátur, nyilván nem képzelte az erre megkívántatásokat, 's nem tudta böles Scaligernek közmondását: *) azért bocsásunk meg néki. Melly idő halladt el a' németnyelv' kimiveltetése kezdetétől fogva, míg Scheller, és Adelung jeles munkáikkal kiléphettek?! Holott ők nyelvöket csak egy idegenen fejtegették, a' mi nyelvünket pedig a' deákon kívül nyilván, németül, tótul, 's — francziául is szükség volna kitenni, hogy ha közhasznát és tekéntetét keressük. 3) Nem külömben szükséges volna egy helyes Synonimát közakarattal kidolgozni; melly az egymáshoz hasonló értelmű szókat egybefzedné, 's mint azt, a' miben főjelentésökre nézve egygyeznek, mint a' miben mellyékes értelmökre nézve különböznek; meghatározná, p. o. más magam, más tulajdon, más saját; magam ereje, tulajdon érdemem, saját jószágom.

Más kell, más szükségés; nyelvünk' fenn-tartásáról gondoskodnunk kell; erre köz-erölkö-dés szükségés.

*) Si quem dura manet sententia Judicis olim
 Damnatum aerumnis, supliciiisque caput,
 Lexica conscribat, nam caetera quid moror? omnes
 Poenarum facies hic labor unus habet.

Lásd ehez képest: Ouvrages de Morales et de Po-
 litiques de Mr l' Abbé de S. Pierre 16. Tom.

§ 41. Különös foglalatossága lenne pedig mindenik karnak 1.) az ösztályához tartozó tu-dományokat § 38. értelmesen Hazanépünkkel kö-zölni, 's az azokról értekező legjobb munkákat fordítgatni. 2.) Literaturánknak még paclag me-zején időről időre egy barázdát vonni; az olly tudományoknak is megmagyarosításával, mellyek eddig még hibáznak. 3.) A' Tudományoknak külföldön lett gyarapodását Honnyunkban is kihírdetni; földünkhez, Konstituziónkhoz, és karakterünkhez alkalmaztatni. 4.) Önnön gon-dolattyok és találmánnyaik által is a' tudomá-nyok' országát gazdagítani, 's ezzel Nemzetünk-nek is a' külföldön tekintetet szerzeni. 5.) Az ő megyéjekhez tartozó könyveket megvizsgálni; eze-ket érdemökre méltatni; héjánosságokat józanúl, és tudósan, az az helyes okokkal, pótolgatni, 's a' t. *) — A' munkák' szabad visgálásit, ha szabad légyen-e azokat kinyomtatni, vagy se, a' Theatrum' dolgával együtt, általlyában a' M. t. Társaság' hatalmán kívül szükség ejtenünk: mert

ezek Országos gondok; a' törvényfzerzö hatalomnak ágazati; a' nyilván való bátorságot, és nemzeti igazgatást érdekelvén. Azért a' M. t. Társaság' kiadandó munkáit is minden faggatódás nélkül az igazgatásbéli szabad-vizsgálásra kell bízunk; mert vannak erre vált Férjfiak a' K. H. M. Tanács mellett, és bizonyosok lehetünk a' polgári Kormányának gondoskodására nézve, hogy időről időre alkalmas Férjfiak bízattatnak meg e' hivatallal. A' M. t. Társaságnak tehát csupán a' kijött könyveknek tudós megvizsgálásával szükség erejét és közjóra törekedését kifejtteni.

*) *La critique litteraire, le flambeau de la verité, et du bon gout, importunent les mauvais Auteurs: ils ressemblent aux laides femmes, qui aiment l'obscurité, et les faux jours.*

§ 42. Ezekhez ugyan mindöszve csak időről időre kiadandó értekezésekkel kellene elejénten hozzájok fogni: 's midön azok a' próbát kiállották a' Nemzet' színe előtt, 's annyira gyűltenek, hogy már egész épület válhat belőlök, úgy vólna szükség azokat egy munkába venni. Minthogy a' Grammatikák és Lexikonok csak gyűjteményi azoknak a' törvényeknek és reguláknak, mellyek a' jeles elméknek írásaiban feltaláltatnak, 's csak annyiban van saját érdemök, a' mennyibe a' külömbféle könyvekben széllyel lévő regulákat jól megválagattyák, jó rendbe szedik, és mennyiben azokhoz a' magok okoskodásait is hozzáadgyák. Azonban egy szerencsétlen

eleítélet az a' mí Grammatikusainkban, hogy ők magokat tartják csupán Nyelv-törvény szerzőknek, és az időre, és a' jeles elméknek találmányosságára számot nem tartanak! — Ezen tudós munkákat pedig a' könnyebb szerrel való használat végett, és a' tanuló ifjúságra nézve, sommákba (conpendiumokba) kellene foglalni, sőt külföldi nyelvre is fordítani, hogy nyelvünk-ről, és literaturánkról a' sok vádolások elháríthatassanak. Mindezekből látni való tehát, hogy a' M. t. Társaságnak lenne annyi fontos foglalatossága időről időre, hogy nem vólna néki szükség mocskolódó írásokra vetemedni, vagy a' polgári igazgatásba avatkozni: a' mi a' M. t. Társoknak, a' megbizonyodásra, kirekesztés alatt tilalmas is lenne. *)

*) Egy Magyar Magnás említvén II. Leopold Király előtt Nemzetünknek egy tudós Társaság' felállítása iránt való szándékát: Én, úgymond a' Király, benne ellent nem állok, csak hogy úgy ne járjon ez a' Társaság is, mint némelly Olasz Országai tudós Társaságok, mellyek, semmi foglalatosságok nem lévén, végtére mocskos Leveleknek (Pasquilusoknak) írásában töltötték idejüket.

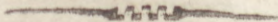
§ 43. Tartozom én itt figyelmetességet eszközölni a' tudós munkáknak titkos erejire is. *) Ezek lassanként, idővel, a' Nemzetnek, mellyel befélgetnek, bizonyos intézetet, vagy hódolást adhatnak. Ők a' jövőndő nyomdoknak különös nevelők; nem csak a' községre nézve, melly velök múlatván, szavokra önként hajol, hanem a'

Nemzet' Előkelőire nézve is. — A' Tanúlttak, és és Tudósok viselik, forgattyák, minden Országban a' kormányt; ezek pedig nyilván az előttök dicsősködő Íróknak nevendékeik. Ha ők héjános, vagy hibás, vagy éppen fonákul esett intézetet nyernyek; ha ők a' széppel az igazat öszve nem párosítják, ha ők a' képzelő erőhez képest az értelmet, és akaratot is ki nem formálják — úgy tudósítják, és intézik jövendőre a' Haza' állapotját is. Azért a' legtüzesebb elme legveszedelmesebb; olyan lévén mint a' zabolátlanul széllal nyargalódzó Phaëton; a' ki mint magát, mint a' világot felégette. Pillantsunk némelly külföldi Országokra. Az egygyiket, hogy a' Ferney és Evremondilei Filosofusokat ne említsem, Lametrie, d' Argens, Diderot, Bayle, Helvetius, Mirabeau, Rajnal, leghíresebb Írók nem religiótlanították, nem függetlenítették-e ki? Volney az északi Amerikának leírásában, és a' valóságos Ruinae-ban; Rajnal a' napkeleti kereskedésnek előadásában 's a' t. nem készítették-e el Nemzetöket az erőszakos változásaikra?! Ellenben a' polgári erkölcsökre, és a' törvényes hatalomtól való függésre nem ismét az Írók hódítgatták-e vissz a' őket; olyak is, kik annak kötetit előbb a' nép előtt széllal szaggatták, mint La Harpeis?! — A' másikat a' sok kényeztető, elérzékenyítő Románok, 's más munkák elkészítették jó ideje a' nemzeti és emberi elfajulásra. — — Bizonytal a' gondolkozás' intézetét nincs az az erőszak, hatalom, 's a' t. melly vissz

íza tartóztathassa, csak azon úttal móddal másolhatni azt meg, mellyen származott. Azért a' M. t. Társaság a' polgári Kormány' kezére dolgozna, a' szilaj elméknek kirúgásit, a' szelesek' fitzkándozásit eligazítaná, 's olly intézetet adna a' Literaturánknak, melly nem hogy a' Nemzeti Karakterünket, hazai Konstituziónkat és polgári bátorságunkat szerencsételné, hanem nevelné, erősítené, 's elő is mozdítaná. **)

*) De tous les empires, celui des gens d'esprit, sans être visible, est le plus étendu. Le puissant commande, les gens d'esprit gouvernent; par ce qu'avec le temps ils forment l'opinion publique, qui tôt, ou tard subjugué, ou renverse — — Duclos.

**) Un innovateur aime la nouveauté. qui remue les bornes sacrées, que nos pères ont si sagement placées sur les confins de la vérité et du mensonge.

IV. C Z I K K E L Y.

A' M. t. Társaságnak az egész Országgal, és az Igazgató székkel öfzvekapcsoltatásáról, és annak jóvedelminek kútforrásáról.

§ 44. Mivel ezen M. t. Társaság nemzeti lenne, szükséges tehát annak Nemzetünkkel, és az ő törvényes igazgatásával való öfzvekapcsoltatásán lenni. E' nélkül, az ő különözött állapotához képest, hathatóságát, bár melly nagy légyen is ez magában, nem éreztethetné egyfelől, máfelől pedig rövid ideig tartana, élet-erőt nem kaphatván magába. A' törvényes igazgatással illy kapcsoltatásba jönne, ha mindjárt elejénten ugyan az Országnak, a' F. Cs. és K. Nádor Ispányunknak és a' F. M. Helytartó Tanácsnak tudtával, egygyezésével állapotodna fel, 's így folytatná is mindég létét; mindétig a' magasztalt Nádor Ispán Helytartójának előlülése alatt fogna a' választáshoz; így értekezne alkotmányos tárgyairól is. A' kirendeltetéséhez képest írásban mint Felséges Fejének, mint az igazgatásnak hitelesen mindeneket bémutatna. Ezen Felséges Tisztviselőktől meg' mint egyéb tudományos ügyekről, a' F. Királyi Kancelláriához, ettől pedig a' Status Tanácscsához, és végképpen Ö Cs. K. Felségéhez jutna a' tudósítás. A' M. t. Társaság' tudományos műveiből pedig Ö Cs. K. Fő Herczegségét, és ennek Helytartóját jelessen szükség vólna meg-tisztelni; mivel a' felséges rendelés szerént e' nélkül is a' Felséges Helytartó Tanács, és Udvari Kancellária'

Kancellária' Archivuma számára egy nyomtatvány bényújtattatik, valamint a' Bécsi fő, a' Pesti Uiversitási, és a' Nemzeti Bibliothékákba is egy egy.

§ 45. Az Országgal alkalmas öfzvekapcsoltatásba jönne az által, hogy minden Vármegeknek a' M. t. Társaság' munkájából egy egy nyomtatvány a' F. M. Helytartó Tanács által megküldtetne: a' végett, hogy ezen T. Al-igazgatások a' Társaság' közjóra való igyekezetiről meggyőződgyenek, annak közhasznú jegyzésit használhas-sák, Literaturánk' virágoztatására czélozó útmutatásit érdemökre méltassák: olly formán, valamint más Nemes Vármegeknek velök közlött tanácsait, és rendeléseit tekintetbe venni, és használni is szokták. Az által is öfzvekapcsoltatásba jönne ezen T. Al-igazgatásokkal a' M. t. Társaság, mert, a' mint feltefzszük, annak kebeléből válnának Vármegeknek Assessorai, és némelly Fő Tifztyei is. Minden egyéb öfzvekapcsoltatás a' M. t. Társaság' tárgyán kívül es-vén, elmellőztethetnék!

§ 46. Bocsátkozzunk már a' méllyire, de tartózkodva, és okossan; húzzuk bé fefzes, büfzke vitorláinkat; szemeink előtt hányódván azon hajók' töredéki, mellyek szelöktől elragad-tatván, a' révnél mindjárt parthoz verődtek. Ér-tekezzünk a' M. t. Társaság' jövedelminek kút-forrásiról; keressük ezeket a' tapaszthalás mágnes-tűe utánn. — Mindenekelőtt fő törvényünk le-gyen, a' Felséges Kincsház', és Kamara' Kaszszá-

jának nagyobb terheltetése nélkül czélunkra igyekezni. Folyamodgyunk tehát Cs. K. Koronás Fejünkhöz, F. Nádor Ispányunkhoz, és a' M. Helytartói Tanácshoz, a' Hazánk' nevében, kéntessük őket felséges hivatalyokra, mellyel minden közhasznút eszközölni készek, hadd parancsollyák meg, hogy a' K. könyvnyomtató műhely Budán tartozzék ezen M. t. Társaságnak esztendőnként 30—32. árkusokra terjedő munkáját bényomtatni ingyen; vagy még tanácsosb vólná, mivel ezen becses intézetben a' nyomtatás igen késedelmes, fizesen annak is, valamint az Universitas' Bibliothekájának, esztendőnként a' feltett czélra 500. foréntokat. Tudva lévén ezen intézetnek jövedelme, e' csekély Somma által éppen nem terheltetnék; és hazzonnal kölcsönözné visszra azon adót, mellyet a' Hazától esztendőnként húz. Esedezünk másodszor: hogy parancsollyák meg, hogy a' Tudományok' vagy Universitas' fundussából szolgáltassanak ki esztendőnként 600. R. ftok ezen M. t. Társaságnak; háromszáz ugyan a' jutalom-kérdésekre, és hasonfele azoknak bényomtatására. Ezen rendeltetéséhez tartozó czélra annál kevesebbé kémélhetni e' csekély sommát: mivel naponként közelítvén azon időpont, mellyben, a' tanítás terhe az e' végre visszra állított Szerzetesekre hárúlván, tetemes somma meggazdálkodtattatik. — Ezen csekély, és egyenesen a' közjóra fízántt sommával bizonnyal örökösítik e' magasztaltt Felségek kegyes gondviselésöket, annál inkább, mivel mint a'

Statusnak, mint az adózó népnek legkisebb terheltetése nélkül megeshető az, csak esedezve kérjük őket. — — *)

*) En faisant des heureux, un Roi l'est à son tour.
M. de Voltaire. Hér. et Mar. Act. 5.

§ 47. Folyamodgyunk ezek után, a' mint illik, a' m' Nagygyainkhoz. Érzik ezek, 's el se felejthetik, hogy azoknak véreik, onokáik ők, kik az ájtatos és közhasznú szerzemények, 's fundáziók miatt áldásban vannak, és halhatatlanokká tették nevöket. Tudgyák ők azt, hogy ez a' dicsőség őket illeti, hogy minden fontosabb Szerzemények, és találmányok, a' tehetős Nagyoknak eszközése; az ő hofzfas próbatételök, legalább apolgatások, által tenyészülnek. Szemeik előtt forog ama' Hazafiainál, sőt még a' késő emberi nyomdoknál is halhatatlan emlékezetet szerzett Münchausen Úr, ki nem csak a' mai nap' is virágzó Göttingai Universitas' bölcs elrendelője, hanem a' tudós tárgyakra való költése által, a' Német Muzsáknak élelftgetője is vólt. Esméretlen lehet-e előttök ama' híres, még most is Nemzete' dicsőségére élő Báró Benksz Angliában, ki nevezetes jövedelmivel a' Muzsáknak áldoz? Hallatlan lehet-e előttök a' Hazának ezért kölcsönös háladása?! Augustus Császár idejében csak egy Meczenás vólt, a' kinek emlékezete halhatatlanná lett: mí sokakat számlálhatunk, kik a' szegény tollak alatt költ munkáknak lételt adtak: csak a' hátrál, hogy e' fő munkában, egy M. t. Tár-

saság' feállításában kössenek elhervadhatatlan kofzorút magoknak. Él még azon kegyelmes Hazánkfia is, ki 1790-dikben negyven-ezer foréntokat ajánlott e' végre: vajha Hazánk' Geniusa szívére hasson, hogy ígérétét e' Hazánk' közjávára szentelje! — Mindezekre nézve méltán olly bizodalommal lehetünk mí Nagygyainknak kegyességéhez, melly nagy tisztelettel vagyunk személyökhez. Kérjük csak ama' Méltóságos Urat, ki olly hathatósan tudta szavait Társaihoz emelni, mint még eddig senki se, *) hogy ezen intézetnek szükségét, és felsegítését kösse szíveikre; néki mint alkalmatossága, mint módgya is lévén reá: és színt olly vetekedéssel fogják ök a' Hazájok' közjává tekéntetbe venni, mint a' Katonákat nevelő intézetnek felállításában, és kivált a' had által szükségre jutott örökös tartományoknak felsegítésében.

*) A' Magyar-nyelv' előmozdítása iránt buzgó esdek-lései G. Teleky Lázlónak.

§ 49. Ha a' világi Nagygyainkban érdemes jóság a' jótévőség: úgy az Egyházi Méltóságokban — — kötelesség. Kikhez emelhetné tehát tellyesebb bizodalommal ezen hazai intézet esdeklő kérését mint éppen ö hozzájok? Kik azon Pázmányoknak, Széchényieknek, Kolonicsoknak, Eszterháziaknak, Lósiaknak, Kisdiaknek 's a' t. helytartóik. Ezeknek ájtatos bőkezűségét a' fennálló Akademiák, Convictusok, 's más szerzemények rendre hirdetik. Egyben se élne-e

Nunkovics György Szerbi Püspöknek, Pécsi Nagy Prépostnak, Lelke?? Ki még élt, a' Haza' javára intézett áldozatokban kereste fő gyönyörűségét. Meg nem tarthatom magamat, hogy némely szavait itt elő ne hozzam. „A' Magyar „tudós Társaságnak felállítását részemről, láttya „az Isten, ha kitellenék tőlem, ezerekkel segí- „teném, úgymond; 150. aranyokat ugyan csak „reá szántam. Ennek felette, még élek, ez- „tendőnként kitelhetőképpen segíteni e' nemes „Társaságot hazafiúi kötelességemnek tartom. — „cselekedetem bár melly dícséretes is, vallyon „nem adósság-e, mellyre kötelez mint a' levegő, „mellyet szívok, mint az az édes első szó, „mellyet magyarul ejtettem? És mí az ilyenek- „ből egy ritka dicsőséget üzünk? Távúl légyen! „Kapjanak illy tömjényen, kik füsttel élnek. „Én velősebb eledelekhez szoktattam ínyemet. „— Csak tudgyam, hol, kit, miképpen kelles- „sék segítenem, minden tehetségemhez képest „készségemet tapasztalni fogja, és mondhatom, „eddig se rajtam múlt el.“ — — Koczogtassunk csak minden jótévőségre hajlandó szívökön, ve- tekedni fognak ők bizounyal mint említett példajikkal, mint a' világi nagyságokkal. Azon gyanút, mintha ők Unokáiknak, Attyokfiainak 's a' t. duzsgazdagítására gyűjtögetnének, magoktól elháríttyák, és tekintetöket ez által is a' Haza előtt fellyebb emelik.

§ 50. Mit nem ígérhetünk a' T. N. Vár- megyének szembetűnő nagylelkűségéről is?! Di-

csekedve érzik ők, hogy, ha a' Fő Méltóságok a' Hazának ofzlopi, úgy ők a' fundamentomi. Azért valami ennek fenntartását, böldegülésát érdekleni látszatik, mindég és minden alkalmazással vetekedve, saját értékökből, elősegíteni siettenek. Egygyetlen egy Vármegyét hadd említsek itt dicsőségére. Olvassuk, hogy T. N. Hont Vármegye volt a' Rév-Komáromi Minden Gyűjteménynek is elősegítője; ez tett ki jutalom-pénzt a' Törvényes Igéknek legkelendőbb megmagyarosítására is, és a' Magyar-nyelv' Tanítója munkájának kiadattatására is nyomosan adakozott 's a' t. Vele vetekedik Pest, Szathmár 's a' t. Vármegye. Ezen T. N. Vármegyék illendöképp' elejbe terjesztetvén ezen Hazai intézet' szüksége. — — hallatlanná vehetnék-e a' Közjónak esdeklő szavát?!

§ 51. Dicsőségökre a' Plébánusoknak és a' Lelkipásztoroknak a' közönséges újságokban azt olvassuk, hogy ezek — — legcsekélyebb jövedelemmel bírván, az Egyházi Rendnek egyéb sorsosihoz képest! még is legtöbb fundatziókat tettek, 's leginkább jótévködtek Franciaországban, miolta a' Religió ismét lábra kapott. Ezeket is méltó valóban nekünk számbavennünk Hazánkban is. Az ő hadi szükségekre, Süketek Némák' szerzeményére, és az utolsó had által megkárosodtaknak felsegállítására nyújtott segedelmök nyomos; ők ezen alkalmazással is igyekeznek tehát magoknak jó nevet, és dicsőséget szerzeni a' haza előtt, kivált kik a' Pozso-

nyi és Pesti Seminariumban nevededvén, Magyar nyelvünk iránt buzgóságokat kimutatták, és hittelkedő reménnyel a' Hazát bétöltötték, ezen úttal azt hadd tellyesítsék!

§ 52. Igérhetni azt is méltán a' M. t. Társaságnak nagylelkű Tagjairól, hogy ő közülök is válnak Balsacok, Clermonti de Tonnerek, Boylek, Teylerek, Stalpotok 's a' t. Ama' Francia tudós Társaság' tagja Balsac nagy summa pénzt hagyott annak hasznára olly feltétellel, hogy minden második esztendőben az ékesenszóllásnak mesterségéből két kérdések adassanak elő; és annak, ki ezeket legjobban megfejteni, jutalom adassék a' tőke-pénz' jövedelméből. A' Noyoni Püspök Clermonti de Tonnere Ferencz is, ezen Társaságba felvétettetvén, örökös fundust adott arra, hogy a' Poësisből hasonlóképp' teendő két kérdésekre 300. francia livra fordítassék. Boyle Filozofus Angliában, kétséges, ha tulajdon vizsgálódásával hajtott-e nagyobb hasznot, vagy pedig bőv adakozásával, és végső hagyományával; mellynek közhasznú munkái meg nem szűntek, és mellynek gyümölcse lett Derhámnak Fisicotheológiája is! 'S nem csak Hollandia, hanem az egész tudós világ előtt tisztelendők egy Teylernek 's Stalpotnak neveik, kik mindketten jó summa tőkepénzt hagytak a' kiadandó jutalomra. Mindezek elég bizonyságok arra, hogy a' mi M. t. Társaságunk' tagjai is, ha esztendőről esztendőre annak költségit meg nem szerezhetnék is,

de valóban holtok után hagyományokkal azt elősegíteni, sőt örökösíteni is el nem múlnának.

§ 53. Ha ezek szerént a' F. K. M. Helytartó Tanács a' M. t. Társaság' felállapítása végett kén-
tetni fogja a' Hazát, ha szükséges, több ízben is,
mint a' Süketek, Némák' szerzeményében méltóztatott; nemes és bő forrást nyit valóban ezen közhasznú intézet' jövedelmének, melly minden más funduson kifog, mert ez a' Nemzetünknek szíve; mellyben már sok Császárok, mint Constantius Clorus, kész segedelmet leltek; 's mellyben, mint b. e. II. Leopold Császár' Királyunk is, dicsekedve helyhezgették kincsöket. *) — A' mi ezen önként való adományokból is bővebben gyülekezne, azt olly törvénnyel lehetne legbizonyosabban a' feltett célra használni, ha annak Intere-
resséből esztendőnként a' rendszerént való Tagok-
nak kinyomtatott munkáji annyi forintokkal jutalmaztatnának, mennyi a' nyomtatásra tett költségeknél kevesebb nem volna. A' bizonyos Penzió őket olyanokká tehetné, millyeneknek festi Reichárd Párisi úttyából költt leveliben a' Franczia Nemzeti Institutum' tagjait többnyire, 's a' miért neheztelt reájok Sz. Piér Apátur is; az illy jutalmaztatás ellenben őket szüntelen munkásságban tartaná. **) — Ide számlálhatni végre azon jövedelmet is, melly ezen M. t. Társaság' munkájának, és a' jutalomra érdemesített feleleteknek elárúztatásából béjönne: az ő feltett becsekre, és hafzonvehetőségekre nézve, elvonván is a' § 45. kirendeltt nyomtatványokat,

azon jutalom-bért, mellyre a' titoknoki hivatalt
§ 13. méltattuk, nyilván béhoznák. ***)

*) Wie viel die Engländer durch solche Gesellschaften ausgerichtet haben, liegt am Tage. Sie fangen gemeiniglich mit Subscriptionen, und Geldvorschüssen an, und setzen also eine reiche Nation voraus. Sie zeigen aber auch eine Nation an, wo Gemeingeist herrscht; und schwerlich ist derselbe vorhanden, wo es solche Associationen gar nicht giebt. Garve.

A c a d e m i c s.

***) En France on fait, par un plaisant moyen,
Taire un Auteur, quand d' écrits il assomme;
Dans un fauteuil d' Academicien
Lui quarantieme on fait asseoir mon homme;
Lors il s' endort, et ne fait plusqu' un somme
Plus n' en avez phrase, ni madrigal.
Aubel esprit ce fauteuil est en somme
Ce, qui à l' amour est le lit conjugal. (Piron.)

***)) Majd kétfázan vannak a' Hazafi Gróf és Báró
Familiák Országunkban, és ugyan annyian az
Indigenák; Nemes Familiáink 80. ezerre számlál-
tatnak közönségesen: ha azokból mindenik, ezek-
ből pedig csak tíz ezer familia szerezné meg a'
M. t. Társaság' munkáit esztendőnként; igérem
hogy óriási lépéseket tenne literaturánk Nemzeti
culturánkra; azonban terheltetnének-e evvel a'
becses Familiák?!

V. C Z I K K E L Y.

A' M. t. Társaság' bővséges hafznú következéseiről.

§ 54. Ezen óhajtásban lévő M. t. Társaságnak bővséges hafznú következéseit jobban bé nem láthatni, mint sem ha azon Országoknak szemeink előtt forgó állapottyát tekintetbe veszfzük, mellyekben illy tudós Társaságok virárganak. Illyen a' Franczia, és Német-Ország. Mert az egyenlő okoknak egyenlők a' munkájik is. Vesük szemeinket mindenekelőtt Franczia-Orzágra.

§ 55. Mioleta Kárdinál Richelieu 1635-ben a' Franczia nyelvmevelő Társaságnak fundamentomot vetett, 's Colbert Minister pedig 1660-ikban a' Párisi tudós Academiát felállította: azolta szemlátomást változott Franczia-Ország' állapottya, 's lépve lépett virágzásának azon ponttyára, mellyben előttünk tündöklik. Azolta mint a' Tudományok, mint a' szép Mesterségek; érezhető képpen kezdtek ott tenyészni. A' Nemzet levetkezte előbbi durvaságát, darabos erkölcsét elhagyta, az anyai nyelven írt könyveknek értelméből ízlését tökéletesítette, és követhető példájává vált Európának. Az Ifjúság nem kénytelenítetett 6—10. esztendőig a' holt nyelveken izzadni, hogy gondolkodni tanulhasson; hanem mindjárt a' valóságos tudományoknak béléatattyához foghatott; az ereiben sebesen csergő véréjt jókorán Apollónak áldozhatta; 's Öseinek bal-

ítéletit magáról lerázta, szabadon eresztette fenn-nyen gondolkodó elméjének fékét; a' józan okoskodás' fényénél értelmének homályosságából ki-
hatolt. A' tudós Férjfiaknak száma szemlato-
mást szaporodott ottan, 's tudományok' sugári
napnyúgottól fogva egész napkeletig terjedtek.
A' régi híres Görög és Római Mestereknek lel-
kei Francia testekbe öltöztek, a' tudomá-
nyokat találmányaikkal és hafzonra hajtásokkal a'
közjóra fordították; a' Fábrikáknak és Kézmű-
veknek olly életet és díszet szerettek, hogy azok-
nak portékáik nagy árron egész Európában el-
keltek, és nagy kincset gyűjtöttek tárházaikba.
A' Szép Nem nem elégedett meg a' testének csu-
pán ékesgetésében helyheztetni tulajdon díszét,
hanem értelmének kiderítésével, elméjének éle-
sítésével, 's szívének nemesítésével, rendelteté-
séhez képest nevelte a' társaságos élet' kellemes-
ségét. A' Polgárok' szemeiről lehullott a'
tudatlanság' hályaga; az okoskodásnak a' tapasztalással való öszvekötésével behatott a' Termé-
szetnek titkos rejtekéig, és gazdaságát, 's keres-
kedését jó lábra állította, sőt lelkének is töké-
letesülését érte. A' vitézkedő Rend, a' tudomá-
nyoknak reájok is szerencsés elterjedésére nézve,
a' régi hadviselő mesterségnek egészen új inté-
zetet adott, melly által már éfszfel győzni leg-
inkább, 's a' t. — — Bóldog kilátás! mindezekre
emelkedhetik még a' mí N. M. Hazánk is nyel-
vének, és a' tudományoknak kebelében virágoz-
tatásával: mert az egyenlő okoknak egyenlő is
munkájok.

§ 56. Még közelebb példa, hogy a' Nemzeti nyelv', és a' tudományok' kimiveltetése, mit nem vihet végbe, a' szomszéd. Német-Ország. Akkor, mikor a' Francia-nyelv már tökéletesülésének pályára kilépett, sok ideig kegyetlen háborúk szaggatták Német-Ország' belső részeit, valamint N. M. Hazánkét. Nagyobb erejéhez és becséhez képest a' Francia-nyelv színlette bé magát nem csak a' Nagyoknak Udvariba, hanem minden jobb házokba is, és ez az Idegen a' természeti örököst megfosztotta a' tulajdon jussaitól ott is, szintúgy mint nálunk. Mindazáltal ezeken, 's ezekhez járult több nagy akadályokon is, csak ugyan győzedelmeskedett a' Német tudós Társaságoknak elfáradhatatlan buzgósága; és félfázad' lefolyta alatt óriási lépésekkel előkelt culturájában. Máinap nincs egy Nemzet is, melly egy szabadon vizsgálódónak figyelmetességére méltóbb vólna, mint ezen Német Nemzet; és vélhetni hozzá, hogy a' jövőendő emberkorokban még tündöklő színben jelenik meg. Egy Nemzet se dicsekedhetik t. i. annyi derék és megvilágosodott Fejedelmekkel, kik nem annyira tartományaiknak szaporításit, mint alattvalóiknak boldogulását atyai gondviseléssel erányozzák; annyi mélyen bélátó, és nem magoknak való, Ministerekkel, kik nem szüntelen zsarolással, és elviselhetetlen adószedéssel, hanem a' financiaának rendszerént, és gazdálkodással való vezetésével, tesznek szert az érdemekre; annyi teremő eszű Mesteremberekkel, és Tudósokkal: a' Német

Mesteremberek Rómában. Madritban, Párisban érdemök szerént jutalmaztatnak és csudáltatnak; 's a' legfinomabb, legmesterségesebb órák, aczél 's t. e' f. művek, mellyek Anglus, Franczia gyanánt fizettetnek, Párisban és Londonban a' munkás és találmányos Németektől készíttetnek; olly bővséges, közhasznú tudományos esméretekkel: az ő munkáik Orosz és más Országokba a' megvilágosodást bévezették; Olasz-Országban az igazgatás' tudományát, 's a' t. elterefztették. Olly különös nevelő és iskolai szerzeményekkel; az ő Nevendékeik dicsőséggel töltötenek bé számos legfényesebb Fejedelmi Thronusokat; fő iskolai székeket, 's a' t. Sohol se nagyobbak a' tulajdonképpen való gazdagságok, és kevesebbek a' tulajdonképpen való adósságok: mellyik Ország nem romlott vólna meg jobban, annyi huzomos és költséges-pufztító hadak által mint Német-Ország? Minthogy a' Persák, Görögök, Rómaiak kevesebbé erőszakos háborúk által tenkre tétettek. Az ő vitézlő Seregeik egyre gyakoroltatnak a' hadviselés' tudományában; alig van olly Ország, háború, hol az ő Vezérek és Katonáik magokat ki ne formálnák, 's a' t. Mindezekre nézve mondám: hogy jövődre még dicsőséges fényben jelenhetik meg e' világ' színén Német-Ország Nemzeti culturája után. — — Mindezekre bizonyos kilátás nyílna a' mí szabad Nemes Nemzetünknek is, ha ezeket, kikkel egyenlő sorsban nyavalgott, nyomdokiban követné, és eltökéllett buzgósággal helyre hozná hátramaradását!

§ 57. De mivel különösen a' Nemzeti nyelv' kimiveltetése volna ezen M. t. Társaságnak egyik fő tárgya, ennek dolgában tünnének ki leginkább annak bővséges hafznú következései; t. i. a' nyelvet a' természeti értelem, vagy az első esmérkedő tehetség szűli, 's azután a' mesterséges ész, vagy felsőbb rendű esméretség miveli ki. Ezen tulajdon pályáján mutogatná a' mí M. t. Társaságunk is reátermett erejét: úgymint 1.) Legfontosabb része lévén a' nyelv' gazdagságának az olly szókkal való bővelkedés, mellyekkel a' dolgoknak tulajdonságai; az ő egymással való közeik; a' lélek' tehetségi, és más elvontott gondolatok kifejeztetnek. Azon nyelvünk megvetőinek tehát, kik leginkább ezen tekintetből tartják azt szűkölködőnek, holt fzegénynek, — kivétetne a' szájokból a' panasz; újdonna új szók hozattatnának ki ezeknek termékeny bannyáiból § 39. Ez, a' figyelmetes gondolkodás, csendes elmélkedés, és hivatalbéli megválogatás gyümölcse lévén, egy M. t. Társaság nélkül aligha, vagy sokkal későbbben, eshetik meg. A' kinek az élet első 's elkerülhetetlen szükségiről, vagy a' Haza alkotmányának védelmezéséről, kell aggódnia; a' kinek ez nem tulajdon hivatala: az csak nehezen emelkedik Plátóval, Aristotelessel, 's a' t. a' gondolatok' országába, 's vétve száll le az emberi lélek' feneketlen örvényébe nyomozódni.

2-szor. Nyelvünk hasonló lévén egy olly régi és dicső Magyar Nemeshez, a' ki sok jószágok-

kal, jelességekkel bír ugyan most is, de még sok zálogba vetett jószágokhoz is törvényes just tarthat: mihelyt egy kicsint nagyobb vigyázással folytattya gazdaságát, és valamivel szívesebb szorgalmatossággal keresi szerencsáját; azontúl egy karban lehet mint rangjára, mint értékére nézve a' legelsőekkel. A' M. t. Társaság' tagjai lennének tehát annak hites Ügyészi; öszveszedetvén Magyar és Erdély-Országának különböző részeiben, különösen a' Székelyek közt, a' nevezetes, és számos beszédbéli különbségeket, külömbféle környék szókat; és ezeket megválogatván illendő vigyázással, haszonra is fordítanak. Ezt várhatni tőlök az elavúltt szókra nézve is, mellyeket a' csupa történet, vagy a' nyelv' változandósága, temetett el; magokban pedig életre méltók vólnának. Erre is, nagy vigyázás, mérséklés, és józanság, fundamentomos tudomány, finom ízlés kívántatván, a' magános emberek által számot nem tarthatni.

3.) Levetkezvén ama' babonás vélekedést, mellyel eddig nyelvünket olly imádott hagyományoknak tartánk, mellyen akármelley ékesítést is tenni szentségtörés vólna, holott az olly Kararai márvány, mellyből remek munkákat készíthetni, de faragás által: bizodalmasan várjuk ezen M. tudós Társaságtól, hogy nyelvünket kifzabadítsák azon szerencsétlen vegyülésből, mellyet földünk' szerencséje szerzett; ide gyűjtvén a' földnek minden részeiből a' Népeket! Várjuk tőlök, hogy a' két Magyar Hazának egygyik másik szeg-

letében szokásban lévő különös szókat, mellyek helyett egyenlő értésűek virágoznak, ha helyesek, bizonyos ideára határozzák, ha pedig illetlen mellékes értelem köttetett velök öfzve, annak birodalmából kitudgyák. 'S ezt cselekedgyék ama' túnyaságból, vagy ízeveszettségéből köztünk elhatalmazó deák és franczia szókkal is, ha nyelvünkben egygyet érő szók feltaláltathatók, 's a' t.

4.) Az értelmesség lévén a' Beszédnek legelmulafzthatatlanabb tulajdonsága, mellynek nem létét semmi szépség se pótolhattya ki: azonban valamint minden nyelvben, úgy a' mienkben is lévén olyan szók, mellyeknek értelme nincs elegendőképpen meghatározva; ezen M. t. Társaságtól, mint országszerte legjelesebb Íróinktól, és nyelvünknek tulajdon kimivelőitől, várhattyük ezt is, hogy a' kettős értelmű szókat meghatározzák, a' homályos értelmű szókat értelmesekekkel felcserélik; az igen tágos, vagy szoros értelműeket illendő határok közé igazgattyák; úgy nem külömben a' többféle névmássait, mellyekkel eddig határozatlanúl éltek a' Magyar Írók, és azokat gyakran egymással el is cserélék, minden bizonyos regula követés nélkül, 's t. e' f. az illyenekkel, mikor, és micsoda értelemben való élés iránt mennél bizonyosabb törvényeket szabnak, 's a' mellyek vagynak, azokat fenutartyák, közönséges szokássá változtattyák: nyelvünk' elmúlhatatlanúl szükséges értelmessége végett.

5.) Említettük

5.) Említettük fellyebb, hogy nyelvünk most is meghallad hathatóságával minden élő tudós nyelveket: mindazáltal ebből nem következik, hogy egészen már meg kell elégednie azon dízszel, mellyel dicsekedhetik, hanem inkább azon kell lennie, hogy annál nagyobb gondal vigyázzon magára, mennél főbb táalentumokat adtak néki a' Grátziák. Ezen örallói, és míves hivatalt a' Magyar-nyelvünk mellett ismét azon M. t. Társaság folytathattya illendő tevénytettel és méltósággal csupán; részszerént a' kellemetesb hangzását előmozdítván, részszerént a' benne erőtlenebb és unalmasabb szóllásokat velősebbekkel, és elevenebbekkel felcserélvén, 's a' t.

§ 58. A' külföldi tudós dolgoknak megkívántatható esmérete is ezen intézet által legbizonyosabban, 's legalkalmatosabban elterjedne. Hogy a' magyar Poesisen, és a' világi 's egyházi ékes beszéllés' mesterségén elkezdvén, mellyek leginkább üzettetnek még a' Hazánkban, mint a' Természet', mint a' Gazdaság', mint a' szép mesterségek' tudományai javítást, legalább világosítást, kívánnak, tagadhatatlan. Nálunk az újdonság új közhasznú találmányok, 's a' tudva lévőknek haszonra hajtásai, olly bőven, olly szerencsésen nem tenyésznek mint a' külföldi Nemzeteknél; 's nem is tenyészhetnek: mert mi a' mí Hazánk a' többi megvilágosodott Országokhoz képest? Mi a' mí öszionóztetésünk azokéhoz képest? Vegyük csak eme emberi Nemzetünket bódlogító mentő vagy tehén-himlőnek fel-

találóját Angliában! — Szükségképpen tehát a' külföldi nálunk előbbre kelte Nemzetekre kell szemeinket függeszteni; tőlök kell tanulni; az ő mezejeken termő ritkaságokat honnyunkba átültetni; szorgalmas gondviseléssel meggyökereztetni; megüdültetni, és gyümölcsöztetni. Már ismét számos, nagyobb, és a' tudományokban jártas elmék azok, melyektől ezek kitellenek. A' mi a' szép tudományokat és mesterségeket illeti: tudni való, hogy ezeknek két ágai vagynak: a' regulák, és a' példák; a' reguláknak tudománya fundamentos értést kíván, még is mind örökké csak sovány, meddő; a' példák formáltak közönségesen a' nagy Poétákat, Orátorokat, Historikusokat, és más szép Mestereket. A' míg illy jeles példakkal nem bővelkedünk, addig mindég hátra maradás a' mi részünk. Illy példákat pedig csak kifizemelt, és tekéntetre méltattatott Íróinkról tehetni fel. — Az egyéb jeles találmányokat, és újításokat is, hol a' külső mértéklet (clima), hol a' Nemzetnek Karaktere, hol más fontos környülállás, legalább minden alkalmaztatás nélkül, béhozni nem engedi. Hány káros, legalább szerencsétlen, próbatételeket nem láttunk azóta, mióta az Anglus, Német, Franczia, Hollandiai fábrikákra, kéziművekre, kivált a' gazdaságra veténk figyelmetességünket?! — Ezen egyesültt kar tehát azokat mind hafzonvehetőleg, az ő alkalmaztatással közlené Hazánkban, olyképpen, mint Európánk' virágzó Or-

szágiban történt a' tökéletesülés. — Melly sok félig született gondolat vagy érzés hal-meg tökéletességre való juthatása előtt az ollyaknak kebleiben, a' kik társaság nélkül vagynak?! Ellenben, melly sok szunnyadózó tehetségeket serkent fel a' Társaságnak rengő szava? Valamint az egygyik szikra a' másikkal könnyen fellobbanik, úgy az egygyik emberi lélekben lévő tűz könnyen lángba hozza á' másikat is. A' Tudósok társaikkal közölhetvén gondolattyaikat, szükségképpen felváltják egymással értelmöket, tapasztalásaikat, a' dolgot külföldről, és új összefüggésben kénytelenítetnek vizsgálni; az által valamint több figyelmetességet, nagyobb munkásságot, fordítanak a' tárgyra, úgy nagyobb fényében, és igazabb valóságában is jelenik az meg előttök. Más az, hogy néha csekély akadályokon is, csudálatos melly igen fennakadnak, mellyek másokkal közöltetvén elenyésznek előlök, mintha egy mennyei sugár hatott volna le elméjükbe. Ide járúl még ama' megbecsülhetetlen haszon is, hogy a' tudós Társaságok hathatósan élefszik és táplálják mint magokban, mint a' Hazájokban, azon nemes vetélkedés' tüzét, melly a' közönséges megesmérés fzerént a' Lelket olly igen felemeli, erősíti, hogy semmi alkalmatosb eszköz se lehetséges, mindennemű jónak, igaznak, és szépnek elérésére.

§ 59. Végre ezen Nemzeti tudós Társaságnak ugyan csak Nemzetünkre háromlana legbövségesebb hasznú következése. Ez által t. i.

1.) az tulajdon méltóságába magát beiktatná. Minden uralkodó Nemzet elhíttván magával, hogy a' kimiveltt, 's a' szép mesterségekkel, és tudományokkal szoros frigyét kötött, nyelv Nemzeti dicsőségének, és halhatatlanságának, koronája, azért nem ideig óráig lobogó, és azonnal elaluvó, hanem állhatatos, igaz hazafiúi tüzzel égtek, hogy nyelvöket magokkal egygyütt uralkodtassák. Ezt majd hasonlíthatatlan buzgósággal üzték a' Rómaiak. Mert: ha Valerius Maximusból nem tudnók is, hogy nyelvöknek tiszteletben tartására minden ügyes dolgokban magok nyelvökön feleltek; és még a' Görögöknek se engedték meg, hogy tulajdon nyelvökön adgyák elé dolgokat, noha jól értették azt; ha Svetoniusból nem tudnók is Claudius Császárról, hogy ő Lyciai egy Római Polgárt ezen jussától megfosztott, mivel a' Római nyelvet nem tudta! — a' hajdan esméretes világban mindenütt elterjedt Római nyelv annak elég bizonyosága vólna. Ezt cselekedték, és cselekszik minden más uralkodó okos Nemzetek is; pillantsunk legközelebb a' Francziákra, és Rénus' bal partyára! Ezt cselekedte a' halhatatlan híró, és nevü Attilánk is mint tudva vagyon. — — Mí Magyarok, uralkodó Nemzet lévén, hová maradtunk?! Nines-e ideje, hogy felserkennyünk? Vallyon miben különböztettyük-meg uralkodó nyelvünket a' jobbágy oláh, örmény, bosnyák 's t. e'f. nemzetekétől?! Ha szinte úgy mint ők szükölködni fogunk nyelv-mivelő Társaság nélkül, mellyel egyéb uralkodó Nemzetek a' magokét megkülömböztetik.

Ez által 2.) közelítenénk azon dicsőségünkhöz, mellyre Eleinknek nagy tettei, és irigykedésre méltó szabadságunk által, 's a' t. rendeltünk. Minden Nemzetek azzal jutottak dicsőségeknek egyenes ösvényére, midőn az idegen nyelvek' rabságából az övéket kiszabadítván az országos hivatalokban minden közönséges dolgokat hazai nyelven folytattak; az igazság' szent szavát magok nyelvén rengettették; a' fenytéket és jó rendet fenntartó-törvényeket anyai nyelven közöltették a' néppel. Ezt merészelte legelőbb XIII-dik században Alphonsus Spanyol Király; ezen szép példát követte mindjárt Német-országban I. Rudolf Császár 1252-ikben. Ezeknek nyomaiba lépett 1532-ben ama' tudományokat tisztelő I. Ferencz Király mondván: sokkal jobb Francia jó szókkal tenni írásba a' dolgokat mint sem rosz deáksággal! 'S ezen jeles lépést nem követte e nyomba mind ezen Nemzeteknek dicső változása? A' történet-jegyzések ezt nyilván hirdetik. — A' tökéletességre jutásnak legközelebb úttya a' tudományoknak hazai nyelven való előadattatása az Oskolákban. Hogy a' Német Nemzet olly példa nélkül való gyorsasággal jutott mostani culturájára, annak egy fő oka az, hogy idején bevette nyelvét az Oskolákba. Thomasius vólt az első, ki a' deák nyelvet a' Német-Országi Akademiákban thrónussából kitudta; csak hamar követték mások is példáját, és a' cultura, mellyet a' dicsőség úgy követ mint testet az árnyék, attól fogva

Német-Országban nem csak szemlátomást, hanem mintegy hihetetlen sebességgel, előkelt, az alatt míg a' Hollandusoknál, Lengyeleknél, és mí nálunk, a' tudományoknak deák nyelven való kelete miatt, tőle megszűze hátramaradott. Semmi átok, semmi bal jegyben születés, semmi vizfontagság se tartóztathat soká vizszza, hogy mí is valahára a' virágzó nemzetek' nyomdokiba ne lépjünk. Környülállásink, a' példák, eddig való culturánk — ezen hatalmas uralkodók — jót állanak érte. Nemzetünknek elidegeníthetetlen dicsősége magával hozza, hogy ezen érkező változódásának útát készítsen, a' Magyar litteraturát előmozdítván, és a' tudományokat hővebben kidolgoztatván a' M. t. Társaság által.

Ez által 3.) a' mí Nemzeti fennmaradásunkat erős talpköre állíttjuk. Ha az Országok' vizfontagságának, és vezedelminek okait eszünkbe juttattjuk, mellyeket olly híven fejtegetett Montesquieu, Vertot, és kivált Gibbon; azt találjuk, hogy minden Nemzetek, mellyek csak világunk' színén díszeskedtek, önnön culturájoknak — közönségesen értvén ezen szót — minémiségében érték veszélyeket; az által, mint egy eszközt által, léptette ki őket a' Gondviselés álló helyökből. Ha vannak példák, hogy a' nagyobb erő és vadság némelly kimiveltt Nemzeten diadalmaskodott, van még több példánk hogy a' kisebb erő a' jobb culturában a' nagyobbikát megbírta, vagy elnyelte, vagy fennélte, p. o. a' Kinaiak a' Tatárokat, az Anglusok a'

Gothus és más gyülevész népeket. Közönségesen a' helytelenül kimiveltt Nemzet a' jobb állapotúnak hatalmába dül. Midőn tehát a' Magyar tudós Társaság által Hazánk' culturáját olly lábra állítja, a' mint csak lehet, mai nap' kivált, midőn éfszel vezéreltetnek a' Hadak és Országok, az ő Nemzeti fennlétét építi annyival bizonyosabban, mivel a' vitézség' 's Királya' Hazája' szeretete véreben vagon.

Minden bizonnyal azon uralkodó Nemzet szorosabban magához köti a' kebelében lakó Népeknek szíveit, mellynek fő gondgya legfényesebb sugárokkal ragyog azoknak a' vadtudatlanság, és kimiveletlenség' homályából való kiragadásában. Nemes Magyar Hazánkhoz tartozó kötelesség volna tehát, a' minden kebelében nyugvó népeket a' bódogulásokra szükséges eszközökre elősegíteni. Azt fel nem tehetni, hogy ezek a' sok népek különkülön nyelvök által elégséges esméretek, és világosodást szerezzenek magoknak; azonban egygyik se lehet el Konstitúciónk szerént a' Magyar-nyelv' esmérete nélkül: midőn tehát a' M. t. Társaság a' hazai culturát olly állapotba helyheztetné, hogy ezen egygyen szükséges bélátást nyerhetnének, őket a' háladatosságnak indulattyával lánczolná Királyi Koronánkhoz, hogy a' sok egygyütt lévő, és zavarodással tellyes nyelveknek terhétől megfzabadították.

De tegyük, hogy a' végzésnek azon változódásra nézve, melly alá vettetett minden, a'

mi a' nap alatt van, úgy tettzett rendelni rólunk is valamint a' dicső Görögökről, Rómaiakról, 's a' t. Ezen szerencsétlen esetben is a' mí tulajdon culturánk az csupán, melly minket is valamint őket nem hágy egészen pufzta nevünkig elenyészni. A' tudós Társaságunk' munkájiban ígérhettyük magunknak, hogy fenmaradunk mí inkább, mint akármelly tetteinkben. Fösvény kézzel tömjeneznek az irígy Idegenek, kivált a' Szomszédgyaik' nagyságának, a' kiket ez leginkább elhatott. Se a' Görögök, se a' Rómaiak a' dicsőség' templomában azon főhelyen nem tündöklénének mai nap', ha önnön Hazafiaiktól oda nem magasztaltattak volna. Ama' világ' fejedelemségéért vetélkedő Pénusok, ama' Rómával birkózó Czelták, Pártosok, 's a' t. eltemettettek a' feledékenység' örvényében; így szinte dicső Honnyaink, a' napkeletet 's napnyúgotot megrázkódtató Hunnok, és Avarok is; holott a' sokkal gyengébb Arabok culturájok miatt máig is fennvagnak!

Ezen bódogító kilátással semmi idegen litteratura, vagy cultura nem bízthat bennünket egyéb a' Hazai. Ha valalamelly Nemzet tudós emberekkel bővelkedik is, ha benne a' cultura jótévő napja elég szépen világoskodik is, némelly sorsokra nézve, de, annak fejeiben állapodván meg, testére nem sugárolhat. Az egész cultura a' hazára nézve olly idegen plánta, melly a' melegítő házokban helyyel helyyel virágzik, de még hazaivá nem vált. A' tudomány ő velök tá-

modván fel, ő velök el is enyészik. A' míg valamely Országban a' divattyában lévő tudomány, megvilágosodás, annak minden sorsosival nem közös szinte a' legalsóbbikig: mind addig ki nem adhattya az a' Nemzetben alkotó erejét. Példa ebben Dánia-Ország; elég szép virágjában van itt a' Tudomány, minthogy abban tudós nyelveken szép tudományokra szert tett férfiak találkoznak; de azonban culturájában, mellynek a' polgári bátorságra olly nagy a' befolyása, melly szörnyű hátra van Angliától, Német-Országtól, 's a' t.!!

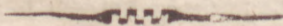
§ 60. Hogy azon határokon túl, mellyek ez illy Írásoknak kijegyeztettek, ne terjedgyek, béfejezem értekezésemet. Sajnálhatni ugyan, hogy Sz. István Országunk' belső állapotjának fundamentomot vetvén, Nemzeti nyelvünket nem választá mindjárt hivatalbélinek; és hogy ama' bölcs Kálmán Király, ki előtt, úgy tetszik, hazai nyelven jegyeztettek fel a' szabott törvények, ezeket deákra fordítani engedte; csudálhatni, hogy ezen Nemzetünknek virágoztatásáról elfelejtkezett gondoskodni még ama' tudományokat kedvelő, és a' fő Európai nyelveket beszéllő Mátyás Király is; és hogy mind eddig halálós álomban szunnyadozhattunk! — De azonban még mostanában nem késő ezen tetemes hibát helyrehoznunk. I. Ferencz Francia Király uralkodása alatt meggyengülni kezdvén a' Római nyelvnek hatalma Francia - Országban, megesmértetett, hogy a' Nemzet' megvilágosításának, és ebből

származó bóldogításának, legbizonyosabb úttya vólna egy Nemzeti tudós Társaságnak felállapítása, de még is ennek munkába vétele 1629. esztendeig halladott, midön Párisnak külömbféle részeiben lakó tudós Uri Férjfiak kilenczen öszvefzövetkeztenek, hogy bizonyos időben valamelyikénél öszvegyülvén ezen fő tárgynak előmozdításáról értekezzenek. Midön Lajos Anhalti Fejedelem 1617-ben a' Német-nyelv' miveltetésére rendeltetett Társaságot felállította, több erre termett Férjfiakkal nem dicsekedett Német-Ország, mint mostanában Nemes Magyar Hazánk. Szabad légyen a' Magyar Febusnak ama' méltó Papjait ismét előhoznom, kik jeles tudományokra, és hazai buzgóságokra nézve, ezen intézet' előmozdítására alkalmatosok vólnának. A' fzip mesterségek, és tudományok' nemében: Schedius Lajos, Bacsányi János, Virág Benedek, Kis János, Pánczél Pál, Pápai Sámuel, Percsényi Nagy László, Tanárky János, Farkas Károly, Bozóky J. Horváth István. — 's még Kazinczy Ferencz, Rajnis József, B. Szabó Dávid Kisfaludi Sándor, Takács József. — A' Filozófiában Szűcs István, Varga Márton, Versegly Ferencz, Rozgonyi József, Sárvári Pál, Endrödy János, Bátori Gábor, Fejér György, Horváth Ádám, és még a' tiztes Dugonics András. A' Természeti Tudományban: Bene Ferencz, Tomcsányi Adám, Tolnay Sándor, Pethe Ferencz, Kovács Mihály, Szent Györgyi József, Göböl Gáspár, Nagyváti János, Fábíán József, Kis József,

's még Kondé József Benedek, Fesztetits János. A' Históriában: Szekér Aloiz Joákim, Kulcsár István, Budai Esaiás és Ferencz, Decsi Sámuel, Krefzneries Ferencz, Hegyi József, Miller Ferdinánd, Csécsényi Svastics Ignác — és még Jankovics Miklós, Katona István, 's a' t.

Ha ezen alkalmatosságot is kibocsátjuk kezeinkből, alkalmasint késő lesz en akármely M. t. Társaságnak felállítása. Nem rémítem én Nemes Hazámat semmi fenyegetődző kilátásokkal; semmi történeteknek emlegetésével, hogy a' deák-nyelvnek hanyatlására, és a' mienknek héjánosságára nézve, ismét reánk köttetik a' német-nyelv; nem! Nem lesz többé szükség az illy erőszak-tétel; mivel, ha meg nem kapazkodunk, úgy is erőssen ide ragadtatunk végre. A' Német zsellérek lévén, a' kik legkevesebbé magyarosodnak meg; — ezek napról napra több felenyájunknak, kivált az Előkelőknek, és a' szép Nemnek, szíveit mint inkább ellopogatván nagyobb culturájokkal, a' Theatrumokkal, és más mesterségeikkel: előbb utóbb oda jutunk, a' hol a' Csehek vannak, kiket csak nem gyertyával szükség keresni hazájokban; azon Csehek, kik úgy tetszik nálunknál szorgosabban gondoskodtak megmaradássokról: Forsternek tanúsága szerént a' Cseheknél és Morváknál törvény lévén, hogy semmi fő és Nemes Rendből származott se lehessen birtokos közöttök, egyéb ha a' Cseh nyelvet tudja! Időnap múlva azon veszedelemre jut nyelvünk, mellyhez

már közelített; hogy azoknak szájaiba aláztatik, kik a' kafa' kapa' nyél mellett sanyarognak, vagy éppen csak a' szöglyukakban fog az rebegni, mint a' Czeltáké, Gasconyoké, és — a' Czigányoké. Ezen elkorcsosulás pedig egyfzersmind Nemzeti méltóságunkat végre semmivé teszi, valamint a' Rómaiakét és a' Görögökét. A' régi Római méltóság annyira megcsökkent maradékiban, hogy egész Olasz-Ország egy minden természeti tulajdonságával bíró Római Kátót formálni; Török-Ország pedig minden Ázsiai és Áffrikai tartományaival egygyütt egy Spártai Likurgust fajzani, már most elégtelen. Ezen minket egészen leverő különbséggel veszünk mí oda azonban: hogy ők munkáikban, és litteraturájokban, dicső tetteiknek, és nagy Lelkeiknek halhatatlanságot szerzettenek; mí előbb vetemedünk a' nem-lételnek feneketlen örvényébe, hogy sem az örökkévalóság' tábláira tulajdon vonásinkkal feljegyezhattük volna nevét a' MAGYAROKNAK!

H Á L A D Á S

A Z

ORSZÁGOSAN ÖSVEGYÜLT

MÉLTÓSÁGOS, TEKÉNTETES

RENDEKHEZ,

HOGY

MAGYAR NYELVÜNKET

NEMES SZABAD HAZÁNK'

JOBBVOLTÁRA

TULAJDON MÉLTÓSÁGÁBA

IKTATTÁK.

A' kis mécs.

*Pislog ezen kis mécs; meg lévén béle emészttve,
Élete várja kegyes Gondviselője' kezét.*

*E' kihaló kis mécs — megvallyam? — mí anya-nyelvünk,
Hív segedelmet vár a' Haza' Nagygyaitól.*

Ányos Pál' árnyékához.

Apolló' baráttya, fia századoknak,
Kit Lesbusi Szüzek dicső lantossoknak
Kiválasztattanak azontúl magoknak,
Mint reád tünt fénnye a' napsúgároknak.

Lelkesíttetnek isteni lángokkal,
Enyhítvén szomjadat tudós italokkal,
Eltöltöttek Téged' balzsam illatokkal,
Hogy zenghess Hazádnak mennyei hangokkal.

Nézz le nagy Bárdusunk! Pindus' tetejéről,
A' halhatatlanság' kellő vidékéről:
Ott is gondoskodik Te Honnyod' ügyéről;
Im' eltűnnek immár a' felhők egeről.

Enyhül Geniusa, ki eddig bujában
Olvadozott vala könyvei' árjában.
Szíve illetödvén veszélyes sorsában:
Mert számkivetve vólt nyelvünk Hazájában.

Miolta eljöttünk Volgának martyától
Ide vezetvén Álmosnak fiától,
S elremültt Európa Magyarok' Hadától,
Bajnok Búlcsú' Lehel' Örs' buzogányától:

Nem keltt még illy napunk határunk' szélére;
Illy szíut nem himze még Flóra mezejére;
Illyképp' nem dölt Zéfír Rózsánk' levelére;
Illy nagy a' Haza' hív szerelmének bére.

Bölcs Rendeink újon szültek ma bennünket,
Felvén a' porból letapodt nyelvünket:
Mert míg ez él, mí is fenntartjuk létünket,
'S ő vele érjük el vég veszedelmünket.

Bóldogító napfény! derülő egünkön
Tehát szánakodtál veszteglő népünkön?
Folytathatván immár szabott ösvényünkön
Törvényes ügyünket anyai nyelvünkön.

Tedd hírül ezt Ősi kincsünk' védőinek,
Nagy Orczi, 's Ráday' dicső lelkeinek;
Magyarúl áldozunk Fébus' Szüzeinek;
Örök áldás érte Hazánk' Fényeeinek.

Menny bóldogútt Árnyék ímennek láttára,
Dőlj a' Gondviselés' tiszteltt zsámolyára,
Melly kegyesen ügyel e' Világ' sorsára,
Szerezz bővebb áldást Nemzetünk' javára.

Mí meg felkeressük Veszprémnek völgyében
Fedeled'; ott nyugszik békesség' ölében,
'S dicsőség lebeg rajt' mennyei fényében;
Könyvet gördítünk rá szívünk' örömében.

